

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Історичний факультет
Кафедра нової та новітньої історії

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи бакалавра
з теми “Образи Радянського Союзу в пропаганді США за правління Гаррі
Трумена”

Виконав: студент IV курсу
денної форми навчання
напряму підготовки (спеціальності)
032 «Історія та археологія»
Онищенко Ігор Романович

Керівник: доктор. іст. наук, професор
Миколенко Дмитро Валерійович

Рецензент: кандидат іст. наук, доцент
Страшнюк Сергій Юрійович

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ПОЧАТОК ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ ТА ФОРМУВАННЯ ІДЕОЛОГІЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ	17
1.1. Завершення Другої світової війни та нова геополітична реальність.....	17
1.2. Зовнішньополітична доктрина США: стратегія стримування комунізму	23
1.3. Роль інформаційних інституцій у формуванні образу ворога	30
РОЗДІЛ II. ПРОПАГАНДА ЯК ІНСТРУМЕНТ ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ	34
2.1. Дихотомія «свій-чужий» у пропагандистських наративах	34
2.2. Емоційний вплив і формування громадської думки	38
2.3. Масова культура як механізм впливу на свідомість: теорія та підходи	43
РОЗДІЛ III. ВІЗУАЛІЗАЦІЯ СРСР У КУЛЬТУРІ США ПЕРІОДУ ПРАВЛІННЯ ГАРРІ ТРУМЕНА	48
3.1. Образи СРСР у кіно 1940-х — початку 1950-х років	48
3.2. Комікси та мультфільми: образ «радянського ворога» для широкої аудиторії	53
3.3. Візуальні символи, гасла та ідеологічні маркери в популярній культурі	58
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	72
ДОДАТКИ	79

ВСТУП

Актуальність дослідження. Період ранньої холодної війни (1945–1953) став визначальним етапом у формуванні глобального протистояння між Сполученими Штатами Америки та Радянським Союзом. Ця конфронтація розгорталася не лише у військовій та економічній сферах, але й значною мірою в ідеологічній площині, де ключову роль відігравала пропаганда. Саме в цей час, за президентства Гаррі Трумена, США почали активно й систематично використовувати пропагандистські інструменти для конструювання образу Радянського Союзу.

При цьому важливо враховувати особливості американського суспільного контексту, де, як показують дослідження політики пам'яті, формування суспільних уявлень та образів (включно з образами історичних постатей та, за аналогією, зовнішньополітичних суб'єктів) часто мало децентралізований характер і значною мірою залежало від ініціативи громадянського суспільства та ціннісних орієнтирів окремих спільнот¹. Хоча американська пропаганда часів холодної війни мала потужну державну підтримку, її ефективність також залежала від того, наскільки вона резонувала з уже нинішніми уявленнями та цінностями, що циркулювали в суспільстві. Розуміння цих взаємопов'язаних механізмів – як державного впливу, так і суспільного сприйняття – є важливим для глибокого аналізу інформаційного протистояння тієї доби.

Створювані пропагандою образи Радянського Союзу глибоко проникали у свідомість громадян, впливаючи на їхнє ставлення до СРСР та комуністичної ідеології. Важливо наголосити, що цей образ був нерозривно пов'язаний із ширшими та часто взаємозамінними уявленнями про комунізм як ворожу ідеологію, комуністів як її носіїв та агентів впливу, та, власне, узагальнений образ «ворога», що загрожував американським ідеалам. Формування цих специфічних негативних образів стало невід'ємною частиною зовнішньої та внутрішньої політики Вашингтона, впливаючи на суспільну думку та міжнародні відносини.

¹ Кошелєв А. Формування історичної пам'яті суспільства США через публічний простір міст (друга половина XIX – XXI ст.). *Американська історія та політика*. 2023. № 16. С. 28.

Водночас конструювання негативного образу «чужого» (СРСР та комунізму) відбувалося паралельно з активним формуванням та просуванням позитивного образу «своїх» – ідеалізованого образу Сполучених Штатів Америки, американського народу та ключових цінностей, як-от свобода, демократія, індивідуалізм та переваги капіталістичної системи. Ця дихотомія «свій-чужий» була фундаментальною для американської пропаганди, оскільки саме на контрасті з «комуністичною загрозою» утверджувалася привабливість та моральна вищість «американського способу життя».

Вивчення механізмів створення та поширення цих взаємопов'язаних образів є особливо актуальним сьогодні. Події останніх десятиліть, зокрема повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році та подальша інформаційна війна, демонструють, що методи пропаганди та конструювання образу ворога (і водночас образу «захисника цінностей»), апробовані в середині ХХ століття, продовжують активно застосовуватися, хоча і з використанням новітніх технологій. Аналіз образів Радянського Союзу та протиставленого йому образу Америки в пропаганді США часів Трумена дозволяє не лише глибше зрозуміти витоки та логіку холодної війни, але й виявити закономірності та техніки формування суспільної свідомості, що залишаються релевантними у сучасних умовах гібридних загроз та інформаційних кампаній.

Адміністрація Гаррі Трумена, ініціювавши доктрину стримування, розгорнула масштабні пропагандистські кампанії, спрямовані на дискредитацію Радянського Союзу та комуністичної ідеології. Центральним елементом цих кампаній було створення стійких негативних образів СРСР як «імперії зла», «загрози вільному світу», «ворога демократії та прогресу». Для поширення цих наративів активно використовували тогочасні мас-медіа: радіо, кінематограф, преса, а також нові форми візуальної комунікації, як-от плакати та комікси. Ці матеріали не лише формували антирадянські настрої серед американців та їхніх союзників, але й слугували інструментом легітимації зовнішньополітичних кроків США, таких як План Маршалла, створення НАТО та втручання у справи

інших держав для протидії комуністичному впливу, водночас підкреслюючи роль США як гаранта миру та свободи.

Об'єктом дослідження є пропагандистська діяльність Сполучених Штатів Америки часів президентства Гаррі Трумена (1945–1953), спрямована на формування образу Радянського Союзу та пов'язаних з ним уявлень про комунізм і «ворога», а також на конструювання позитивного образу США в контексті цього протистояння.

Предметом дослідження є комплекс взаємопов'язаних образів (Радянського Союзу, комунізму, комуністів, «ворога», а також антитетичного образу США, свободи та капіталізму), створені та поширювані американськими пропагандистськими інституціями (зокрема, OWI на початковому етапі, згодом – відповідними структурами Держдепартаменту) та мас-медіа в період 1945–1953 рр.

Хронологічні межі охоплюють період з 1945 року, коли Гаррі Трумен став президентом США після смерті Франкліна Рузвельта, до 1953 року, коли він завершив свій президентський термін. Цей період є ключовим для становлення доктрини стримування та розгортання повномасштабної антирадянської пропаганди.

Територіальні межі дослідження охоплюють Сполучені Штати Америки як центр виробництва та поширення пропагандистських матеріалів, а також опосередковано Радянський Союз як об'єкт зображення та головний ідеологічний опонент.

Метою роботи є дослідження основних образів Радянського Союзу (та дотичних до нього понять комунізму і «ворога»), що формувалися та використовувалися в американській пропаганді під час ранньої холодної війни за президентства Гаррі Трумена, аналіз методів їх конструювання у співвідношенні з пропагандою американських цінностей, а також визначення специфіки цих образів, їхніх функцій та впливу на громадську думку США й міжнародні відносини.

Для реалізації поставленої мети були сформульовані наступні **завдання**:

1. Вивчити історичний контекст початку холодної війни та визначити роль адміністрації Гаррі Трумена в ідеологічному протистоянні між США та СРСР.
2. Проаналізувати основні візуальні, текстові та аудіальні образи Радянського Союзу, комунізму, а також протиставлені їм образи США та «вільного світу», створені в американських пропагандистських матеріалах періоду 1945—1953 рр.
3. Дослідити візуальну та вербальну символіку, ключові повідомлення, наративи та риторичні прийоми, що були використані для конструювання образу «ворога» та образу «своїх».
4. Розглянути методи конструювання образів та психологічні механізми впливу на масову свідомість в межах дихотомії «свій-чужий».
5. Оцінити значення пропаганди у легітимації зовнішньої та внутрішньої політики США, зокрема Доктрини Трумена та політики «полювання на відьом».
6. Простежити еволюцію та специфіку образу СРСР (та образу США як антитези) у різних видах медіа та масової культури (кіно, комікси, плакати, преса).
7. Виявити вплив пропагандистських кампаній на формування антикомуністичних настроїв та суспільної єдності в США на підтримку зовнішньополітичного курсу.

Методологія дослідження. Дослідження ґрунтується на принципах історизму, системності та об'єктивності. З огляду на специфіку теми та джерельної бази, що включає пропагандистські матеріали, застосовано міждисциплінарний підхід. Ключовими методами є:

1. Історико-генетичний метод: для простеження виникнення та еволюції конкретних образів СРСР та США в американській пропаганді.
- Історико-порівняльний метод: для зіставлення образів, що транслювалися різними медіа (кіно, преса, комікси), та виявлення спільних і відмінних рис у зображенні «ворога» та «своїх».

2. **Дискурс-аналіз** було застосовано для глибокого вивчення мови, характерних наративів, ключових повідомлень та ідеологічних маркерів, які використовувалися в американських пропагандистських текстах і візуальних матеріалах періоду президентства Гаррі Трумена. Цей метод дозволив дослідити, як саме за допомогою мовних та символічних систем відбувалося конструювання образу Радянського Союзу як ворога, паралельно з утвердженням позитивного образу Сполучених Штатів, та як формувався загальний антикомуністичний дискурс. Наприклад, аналізуючи текст «доктрини Трумена» (1947), було виявлено, як через протиставлення «двох способів життя» та гасло «підтримка вільних народів» закладалися основи офіційного дискурсу Холодної війни, що легітимізував політику «стримування» та визначав СРСР як екзистенційну загрозу. Подібним чином, дослідження наративу в антикомуністичному коміксі «Is This Tomorrow: America Under Communism!» (1947) через дискурс-аналіз дозволило простежити, як за допомогою сюжетних ходів та мовних характеристик персонажів створювалася візуалізована антиутопія комуністичного правління в США, що мала на меті формування негативного образу комунізму та мобілізацію суспільних страхів. Застосування цього методу було спрямоване на розуміння механізмів ідеологічного впливу та формування суспільної свідомості в контексті ранньої Холодної війни.
3. **Контент-аналіз** використовувався для систематичного дослідження змісту пропагандистських матеріалів, як текстових, так і візуальних, з метою виявлення домінуючих тем, символів та стереотипів, що транслювалися американською пропагандою. Особлива увага приділялася якісному аналізу, що дало змогу розкрити глибинні смисли та конотації, закладені в ці матеріали, та зрозуміти, як вони сприяли формуванню образу СРСР. Наприклад, при аналізі антикомуністичних кінофільмів, таких як «Червона загроза» (1949), контент-аналіз

дозволив систематизувати ключові теми, зокрема, мотиви інфільтрації комуністичних агентів, їхню дегуманізовану жорстокість, маніпулятивний характер їхньої діяльності та неминуче «прозріння» героїв, які відмовлялися від комуністичних ідей. Якісний розгляд конкретних сцен, як-от вбивство партійцями свого колеги за інакомислення, допоміг розкрити механізми стереотипізації образу комуніста. Метою застосування контент-аналізу було визначення основних пропагандистських наративів та стереотипів щодо СРСР та комунізму, а також оцінка їхньої потенційної ефективності у впливі на громадську думку.

4. Семіотичний аналіз був застосований для інтерпретації візуальних символів, метафор та кодів, що використовувалися у плакатах, кінофільмах (зокрема, їхніх постерах) та коміксах для передачі ідеологічних послань. Цей метод дозволив дослідити, як знакові системи функціонували для створення певних значень та асоціацій, що підкріплювали антирадянські та антикомуністичні наративи. Наприклад, аналіз плакату «Поглянь за маску! Комунізм — це смерть» (1950-ті рр.) продемонстрував, як поєднання візуального образу маски, що приховує череп (універсальний символ смерті), та прямого гасла слугувало для створення потужного ідеологічного маркера, що ототожнював комунізм із замаскованою смертельною загрозою. Це сприяло демонізації образу «ворога» та апелювало до емоційного сприйняття. Іншим прикладом є аналіз обкладинки коміксу «Is This Tomorrow: America Under Communism!», де зображення американського прапора у вогні та страждаючих людей діяло як візуальний код, що миттєво передавав відчуття гострої небезпеки та вразливості американських цінностей перед комуністичною загрозою. Застосування семіотичного аналізу було спрямоване на виявлення того, як візуальна пропаганда конструювала значення, формувала стереотипи та впливала на емоційне сприйняття ідеологічних концептів.

Теоретичною рамкою дослідження слугують концепції соціального конструктивізму, що дозволяють розглядати «образ ворога» та «образ своїх» не як об'єктивну реальність, а як соціальні конструкти, цілеспрямовано сформовані пропагандою для досягнення певних політичних цілей. Також використано підходи теорії пропаганди та масової комунікації для аналізу методів впливу на суспільну свідомість та формування громадської думки. Важливим концептуальним інструментом є аналіз дихотомії «свій-чужий», що лежить в основі конструювання образу ідеологічного супротивника та мобілізації суспільної підтримки.

Історіографічна база. Дослідження образів Радянського Союзу в американській пропаганді періоду президентства Гаррі Трумена (1945–1953 рр.) спирається на широкий та багатогранний доробок вітчизняних та зарубіжних науковців. Комплексний характер теми зумовив залучення праць з історії холодної війни, американсько-радянських відносин, теорії та практики пропаганди, медіадосліджень, візуальних студій та соціальної психології.

Західну історіографію проблеми представлено кількома поколіннями дослідників та різними методологічними підходами. Класичні праці з теорії пропаганди та громадської думки, такі як роботи Волтера Ліппмана «Громадська думка»¹ та Жака Еллюля «Пропаганда: формування ставлень людей»², заклали теоретичне підґрунтя для розуміння механізмів формування стереотипів та впливу на масову свідомість. Сучасніші узагальнювальні дослідження з пропаганди, наприклад праця Г. С. Джауетта та В. О'Доннелл «Пропаганда та переконання»³, систематизують та розвивають ці ідеї.

У контексті англомовної історіографії холодної війни, як зазначають П. Тетерін та Р. Кудакаєв, виділяються три основні напрями:

¹ Lippmann W. Public Opinion. New Brunswick ; London : Transaction Publishers, 1991 (reprint of 1922 ed.). xlv, 427 p.

² Ellul J. Propaganda: The Formation of Men's Attitudes / transl. by K. Kellen, J. Lerner ; with an introd. by K. Kellen. New York : Vintage Books, 1973. xix, 320 p.

³ Jowett G. S., O'Donnell V. Propaganda & Persuasion. 6th ed. Los Angeles : Sage Publications, 2015. xiii, 466 p.

Традиціоналістський підхід (Т. Е. Бейлі, Г. Фейс, А. Шлезінгер-молодший) здебільшого покладав відповідальність за розв'язання холодної війни на СРСР, розглядаючи політику США як вимушену відповідь.

Ревізіоністський підхід (Г. Колко, Л. Гарднер, Т. Паттерсон, Б. Бернстайн, Г. Алпровітц) критично оцінював роль США, вказуючи на американські економічні інтереси та прагнення до глобального впливу як на чинники ескалації.

Постревізіоністський підхід (Дж. Л. Геддіс, М. П. Леффлер, М. Хоган, Т. Маккормік, Б. Камінгс) намагається збалансовано розглядати внесок обох сторін у розгортання конфронтації. Праця М. Дж. Хогана «Залізний хрест: Гаррі С. Трумен та витоки держави національної безпеки, 1945—1954» є важливим дослідженням саме періоду адміністрації Трумена.

Дослідження медіа та масової культури представлені роботами Е. Германа та Н. Хомського («Виробництво згоди: політична економія мас-медіа»), які аналізують механізми функціонування ЗМІ та їхню роль у формуванні суспільної думки, зокрема, через призму антикомуністичної ідеології. Стюарт Голл у своїй праці «Робота репрезентації розглядає теоретичні аспекти конструювання значень через культурні практики. Дослідження впливу «червоної загрози» на американську культуру, зокрема Голлівуд, розглянено в працях Д. Дж. Ліба («Наскільки червоною була моя долина: Голлівуд, фільм холодної війни та «Я одружився з комуністом») та А. Кумара («Наслідки голлівудського маккартизму для американської громадськості»). Тематику кінематографу холодної війни також висвітлено в роботі А. Щербенка («Кіно холодної війни в Радянському Союзі та Сполучених Штатах»), а пропагандистські аспекти телебачення — у С. Ніколаса («Пропаганда, холодна війна та настання ери телебачення»).

Радянська та пострадянська історіографія, за оцінкою О. Косова, довгий час характеризувалася ідеологічною спрямованістю та звинуваченням США у розв'язуванні холодної війни. Лише з кінця 1980-х — початку 1990-х років намітився перехід до більш зважених оцінок та визнання взаємної

відповідальності. Сучасна російська історіографія, як зазначено у вступі, демонструє певну невизначеність у цьому питанні.

Сучасна українська історіографія також долучається до вивчення проблематики Холодної війни. Зокрема, праця Т. Аністратенко досліджує радянські інтерпретації доктрини Трумена. А. Кошелєв аналізує формування історичної пам'яті в США, а Н. Городня вивчає дипломатичну службу Дж. Кеннана в СРСР, що є важливим для розуміння контексту американської зовнішньої політики.

Аналіз історіографічної бази демонструє, що тема Холодної війни, американсько-радянського протистояння та пропагандистської діяльності США періоду президентства Гаррі Трумена знайшла широке відображення у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників. Існують ґрунтовні розробки з теорії пропаганди та громадської думки, які заклали теоретичне підґрунтя для розуміння механізмів формування стереотипів. Також наявні численні дослідження, що висвітлюють різні інтерпретації причин та наслідків Холодної війни, аналізують функціонування медіа, роль держави у формуванні суспільної думки та вплив «червоної загрози» на американську масову культуру. Окреслені основні напрями в англійській історіографії – традиціоналістський, ревізіоністський та постревізіоністський – а також відзначено внесок радянської, пострадянської та сучасної української історіографії у вивчення даної проблематики.

Водночас, проведений огляд свідчить, що попри значну кількість досліджень, аспекти візуалізації та конструювання взаємопов'язаних образів «ворога» (СРСР, комунізм) та «свого» (США, «вільний світ») в американській пропаганді часів Трумена, особливо з використанням міждисциплінарного підходу та залученням широкого кола малодосліджених матеріалів масової культури, як-от комікси та мультфільми, потребують подальшого системного вивчення. Таким чином, актуальність даної дипломної роботи полягає у спробі заповнити цю дослідницьку нішу, зосередившись на комплексному аналізі

зазначених образів та механізмів їх створення в американській пропаганді визначеного періоду.

Джерельна база дипломної роботи становить комплекс різноманітних за своїм походженням та характером матеріалів, які дозволяють всебічно дослідити процеси формування образів Радянського Союзу в американській пропаганді в період 1945–1953 рр. та методи їхньої трансляції. Залучення широкого кола джерел є першочерговою запорукою обґрунтованості наукових висновків. Джерела відображають реакцію американського суспільства та урядових структур на виклики раннього етапу холодної війни та дають змогу проаналізувати інтерпретаційні моделі, що конструювалися в той час.

Використані джерела можна згрупувати за такими основними категоріями:

Офіційні документи та матеріали урядових установ США: Ця група джерел є ключовою для розуміння державної політики та офіційної ідеологічної лінії адміністрації Г. Трумена. Сюди належать:

Промови та заяви президента Г. Трумена, зокрема тексти, що стосуються «Доктрини Трумена» та «Кампанії правди», доступні через ресурси Національного архіву США (Milestone Documents¹), Бібліотеки Трумена (Truman Library, Harry S. Truman Papers Staff Member and Office Files: Psychological Strategy Board Files²) та Офісу історика Держдепартаменту (The Truman Doctrine, 1947³).

Директиви та аналітичні документи: наприклад, стаття Дж. Кеннана «Джерела радянської поведінки» (The Sources of Soviet Conduct⁴), яка заклала теоретичні основи політики стримування.

Матеріали Офісу військової інформації (OWI): документи, що розкривають методи пропагандистської роботи під час Другої світової війни та на її

¹ National Archives. Truman Doctrine (1947). Milestone Documents. URL: <https://www.archives.gov/milestone-documents/truman-doctrine> (дата звернення: 23. 04. 2025).

² Truman Library. Harry S. Truman Papers Staff Member and Office Files: Psychological Strategy Board Files. URL: <https://www.trumanlibrary.gov/library/truman-papers/harry-s-truman-papers-staff-member-and-office-files-psychological-strategy> (дата звернення: 25.02.2025)

³ Truman Library. Harry Truman and the Truman Doctrine. URL: <https://www.trumanlibrary.gov/education/lesson-plans/harry-truman-and-the-truman-doctrine> (дата звернення: 24.04.2025)

⁴ Kennan G. F. The Sources of Soviet Conduct. URL: <https://www.foreignaffairs.com/russian-federation/george-kennan-sources-soviet-conduct> (дата звернення: 24.01.2025).

завершальному етапі (Records of the Office of War Information¹, Why the Office of War Information Still Matters², A War of Words: America's Domestic and Foreign Propaganda Efforts in World War II³, “In Terms of Peoples Rather Than Nations”: World War II Propaganda and Conceptions of U.S. Foreign Policy⁴).

Законодавчі акти: зокрема, інформація про Закон Сміта-Мундта 1948 року (The Smith-Mundt Act of 1948⁵), що регулював закордонні інформаційні програми США. Ці документи дозволяють проаналізувати офіційну риторику, стратегічні цілі пропаганди та діяльність відповідних державних інституцій.

Пропагандистські матеріали масової культури (1945—1953 рр.): ця група джерел є центральною для аналізу конкретних образів СРСР та візуальних і нарративних стратегій їх створення. Вона включає:

кінофільми: художні фільми, такі як «Жінка на пірсі 13 (також відомий як «Я одружився з комуністом»)» (The Woman on Pier 13 / I Married a Communist⁶), «Я був комуністом для ФБР» (I Was a Communist for the FBI), «Червона загроза» (The Red Menace⁷) та «Вторгнення в США» (Invasion, U.S.A.⁸). Документальний фільм OWI «Переселення японців» (Japanese Relocation) та анімаційний фільм «Зроби свободу своєю» (Make Mine Freedom) також є важливими прикладами.

Комікси та мультфільми: хоча конкретні назви коміксів (крім проаналізованого в тексті Is This Tomorrow: America Under Communism!⁹)

¹ Information Control and Propaganda: Records of the Office of War Information. Part I: The Director's Central Files, 1942–1945 / ed. D. H. Culbert ; guide comp. by J. H. Mitchell. Frederick, MD : University Publications of America, Inc., 1986. xvi, 27 p.

² AFSA (American Foreign Service Association). Why the Office of War Information Still Matters. Foreign Service Journal, June 2022. URL: <https://afsa.org/why-office-war-information-still-matters> (дата звернення: 07.02.2025)

³ RACE Tennessee. A War of Words: America's Domestic and Foreign Propaganda Efforts in World War II. University of Tennessee Honors Thesis Projects. URL: https://trace.tennessee.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1474&context=utk_chanhonoproj (дата звернення: 09.02.2025)

⁴ ResearchGate. “In Terms of Peoples Rather Than Nations”: World War II Propaganda and Conceptions of U.S. Foreign Policy. URL: https://www.researchgate.net/publication/285172686_In_Terms_of_Peoples_Rather_Than_Nations_World_War_II_Propaganda_and_Conceptions_of_US_Foreign_Policy (дата звернення: 15.02.2025)

⁵ Taylor & Francis Online / ResearchGate. The Smith-Mundt Act of 1948. Peace Review. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10402659808426214> (дата звернення: 15.02.2025)

⁶ The Woman on Pier 13 (також відомий як I Married a Communist) [кінофільм] / реж. Р. Стівенсон ; RKO Radio Pictures. США. 1949.

⁷ Червона загроза (The Red Menace) [кінофільм] / реж. Р. Г. Спрінгстін ; Republic Pictures. США. 1949.

⁸ Invasion U.S.A. (Вторгнення в США) [кінофільм] / реж. А. Е. Грін ; American Pictures Corp. / Columbia Pictures. США. 1952.

⁹ «Is This Tomorrow: America Under Communism!» (1947)

відсутні у списку літератури, їхній аналіз у межах роботи свідчить про залучення цього типу джерел для дослідження візуалізації «радянського ворога».

Плакати та інші візуальні матеріали: у списку згадано дослідження американської реклами та плакатів часів Другої світової війни (A Brief Overview of American Advertising and Posters during World War II), що є дотичним до теми візуальної пропаганди. Ці матеріали дозволяють безпосередньо вивчати створені образи, символіку, наративи та стереотипи.

Наративні джерела (мемуари, есеїстика): ця категорія включає особисті свідчення та роздуми сучасників, що допомагають зрозуміти сприйняття епохи.

У тексті дипломної роботи згадано мемуари Г. Трумена та Г. Корнієнка, які, хоча і не деталізовані у списку літератури, є частиною джерельної бази.

Есей Дж. Орвелла «Ви й атомна бомба»¹ відображає інтелектуальні рефлексії щодо нової ядерної епохи.

Матеріали преси та публіцистика: хоча список літератури здебільшого містить вторинні дослідження ЗМІ, у вступі до дипломної роботи згадано «газетні та журнальні публікації» та «документи громадських організацій та ЗМІ» як джерела, що відображають суспільну реакцію. Аналіз у тексті роботи свідчить про вивчення конкретних прикладів з тогочасних американських медіа. Статті з Nieman Reports про залучення журналістів Г. Труменом до холодної війни (President Harry Truman Enlisted Journalists in the Cold War²) також дотичні до цієї категорії.

Інформаційні ресурси та архіви: список літератури містить посилання на численні веб-ресурси, що надають доступ до оцифрованих документів, довідкової інформації та аналітичних матеріалів, зокрема:

ресурси Національного архіву США, бібліотеки Трумена, офісу історика Держдепартаменту США.

¹ Орвелл Дж. «Ви й атомна бомба». URL: <https://sensormedia.com.ua/culture/dzhordzh-orvell-vy-y-atomna-bomba/> (дата звернення: 04.04.2025)

² ResearchGate. A Brief Overview of American Advertising and Posters during World War II. URL: https://www.researchgate.net/publication/322235034_A_Brief_Overview_of_American_Advertising_and_Posters_during_World_War_II (дата звернення: 09.02.2025)

Академічні бази даних та освітні портали (Khan Academy¹, Britannica², ResearchGate³, Taylor & Francis Online⁴, Oxford Research Encyclopedias⁵, Lumen Learning⁶, Miller Center⁷).

Спеціалізовані ресурси, як-от Cold War Radio Museum⁸. Ці ресурси значно розширюють доступ до першоджерел та наукових досліджень.

Використання широкого спектру джерел забезпечує комплексний підхід до вивчення теми, дозволяючи поєднати аналіз офіційної політики, пропагандистських продуктів, суспільних настроїв та теоретичних концепцій для створення цілісної картини формування образів Радянського Союзу в американській пропаганді за часів президентства Гаррі Трумена. Деякі із залучених джерел, особливо візуальні матеріали масової культури, досі залишаються недостатньо запровадженими в широкий науковий обіг в українській історіографії, що підкреслює актуальність даного дослідження.

Наукова новизна цього дослідження полягає у комплексному аналізі образів Радянського Союзу та дотичних до нього уявлень про комунізм, комуністів та «ворога» в американській пропаганді зазначеного періоду. Уперше виявлено специфіку їх конструювання та функціонування в різних медіа не лише як негативного конструкта «чужого», але й у невід'ємному взаємозв'язку з паралельним формуванням ідеалізованого образу «свого» – Сполучених Штатів Америки, американських цінностей свободи та демократії, що слугували антитезою радянській загрози. Застосовано міждисциплінарний підхід, що об'єднує історичний аналіз із методами медіазнавства, візуальних студій та соціальної психології для дослідження візуальних та наративних стратегій пропаганди в рамках дихотомії «свій-чужий». Систематично досліджуються візуальні та наративні стратегії конструювання образу «радянського ворога» та

¹ Khan Academy. URL: <https://uk.khanacademy.org/> (дата звернення: 20.03.2025).

² Britannica. McCarthyism. Definition, History, & Facts. URL: <https://www.britannica.com/event/McCarthyism> (дата звернення: 30.04.2025)

³ ResearchGate. URL: <https://www.researchgate.net/> (дата звернення: 07.03.2025).

⁴ Taylor & Francis Online. URL: <https://www.tandfonline.com/> (дата звернення: 01.04.2025).

⁵ Oxford Research Encyclopedias. URL: <https://oxfordre.com/> (дата звернення: 17.03.2025).

⁶ Lumen Learning. URL: <https://lumenlearning.com/> (дата звернення: 10.03.2025).

⁷ Miller Center. URL: <https://millercenter.org/> (дата звернення: 13.03.2025).

⁸ Cold War Radio Museum. URL: <https://www.coldwarradiomuseum.com/> (дата звернення: 03.03.2025).

позитивного американського самообразу в американській пропаганді часів Трумена на основі широкого кола джерел, включаючи малодосліджені матеріали масової культури (комікси, мультфільми), з акцентом на застосуванні дискурс-аналізу та семіотичних методів до пропагандистських матеріалів.

Структура дипломної роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ І. ПОЧАТОК ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ ТА ФОРМУВАННЯ ІДЕОЛОГІЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Після окреслення актуальності та методологічних засад дослідження у вступі, даний розділ присвячено аналізу витоків та початкового етапу формування ідеологічного протистояння між США та СРСР, що стало визначальним для розгортання американської пропагандистської машини.

Для глибокого розуміння механізмів конструювання образів Радянського Союзу, які є предметом цієї роботи, необхідно насамперед звернутися до історичного контексту, що склався безпосередньо після завершення Другої світової війни.

У цьому розділі буде розглянуто трансформацію геополітичної реальності, що призвела до біполярного світу, проаналізовано ключові аспекти формування зовнішньополітичної доктрини США, спрямованої на стримування комунізму, а також висвітлено роль перших інформаційних інституцій, зокрема Офісу військової інформації (OWI), у закладанні підвалин для формування образу ворога ще на завершальному етапі світової війни та в перші повоєнні роки. Отже, розділ 1 закладає історичне підґрунтя для подальшого аналізу пропагандистських стратегій та образів, що домінували в американському дискурсі за часів правління Гаррі Трумена.

1.1. Завершення Другої світової війни та нова геополітична реальність

У вересні 1941 року Японія підписала Троїстий союз з Німеччиною та Італією. 7 грудня 1941 року японські військово-повітряні сили здійснили напад на американську воєнну базу Перл-Харбор. Наступного дня США оголосили війну Японській імперії. 11 грудня 1941 року Німеччина та Італія офіційно оголосили війну Америці. Того ж дня Конгрес одностайно підтвердив рішення про оголошення війни цим країнам. Отже, остаточно сформувалися блоки

держав, що втягнуті у війну. Сам Франклін Рузвельт запропонував називати країни, які воюють проти «держав осі», Об'єднаними Націями.

Тегеранська зустріч, або зустріч «великої трійці», Ф. Рузвельта, В. Черчилля та І. Сталіна (28 листопада — 1 грудня 1943 р.) поклала початок координації бойових дій в Європі, а також питання про післявоєнне співробітництво. Але відкриття Другого фронту відбулося лише в червні 1944 року, коли об'єднані англо-американські війська під командуванням Дуайта Ейзенхауера провели висадку в Нормандії (Франція).

На Кримській конференції було розглянуто питання про створення міжнародної організації з підтримку миру та безпеки — Організації Об'єднаних Націй (ООН), а також досягнута домовленість про вступ СРСР у війну з Японією через 3 місяці після завершення війни з Німеччиною. Досягнута на конференції домовленість про «ціну» цього вступу — повернення СРСР південної частини о. Сахаліну та прилеглих до неї островів, інтернаціоналізація порту Дайрен (Дальнього), збереження статус-кво Монголії, спільний радянсько-китайський контроль над Китайсько-Східною залізницею та передача Курильських островів Радянському Союзу — тримали в секреті аж до лютого 1946 року.

З метою виконання рішень Кримської конференції в квітні — червні 1945 року за участі представників чотирьох держав — США, СРСР, Великобританії та Китаю – скликано Сан-Франциську конференцію міжнародний форум 50 держав для погодження остаточного тексту статуту ООН, підготовленого в серпні 1944 року в Думбартон-Оксі поблизу Вашингтона.

Прийнято вважати, що офіційний відлік холодної війни почався з промови Вінстона Черчилля в Фултоні 5 березня 1946 року¹. Варто зазначити, що за всю промову Черчилль згадав про Радянський Союз кілька разів. До того окрім «залізної завіси», англійський прем'єр висловив сподівання на пошук діалогу та співпраці з росіянами. Перші ж «дзвіночки» конфлікту можна простежити на Кримській конференції, яка відбувалася з 4 по 11 лютого 1945 року. Під час цієї

¹ Черчилль В. «М'язи миру». Промова 5 березня 1946 р. в Фултоні. URL: <https://zbruc.eu/node/103756> (дата звернення: 16.01.2025)

зустрічі сторони обговорювали зони свого політичного й економічного впливу в післявоєнному світі. Саме тому недоречно стверджувати, що провина в роз'язуванні конфлікту лежить на Гаррі Трумені.

На останній конференції «великої трійки» за участю І. Сталіна, президента США Г. Трумена та В. Черчилля (під час зустрічі його замінив прем'єр-міністр Великобританії К. Етлі), що відбулась у липні 1945 року в Потсдамі, підбивалися підсумки Другої світової війни. Ішлося про Німеччину, Польщу та укладання мирних договорів з колишніми союзниками Німеччини, узгоджено питання щодо репарацій. Під час зустрічі Сталін підтвердив досягнуту в Ялті домовленість про вступ СРСР у війну проти Японії 8 серпня, а президент США Г. Трумен повідомив радянському лідеру про успішне випробування американської атомної бомби.

26 липня 1945 року Японії поставлено вимоги, її спонукали до капітуляції. СРСР, ще не оголосивши війни Японії, не підписував ультиматуму. Із перехоплених та розшифрованих японських секретних повідомлень у США було відомо, що Японія готова до переговорів щодо закінчення війни. Утім, через відсутність у союзному ультиматумі будь-якої згадки про долю імператора Японії змусило уряд країни потягти час, сподіваючись на більш лояльні умови капітуляції. Японці були стурбовані, що союзники вимагатимуть, щоб імператор постав перед міжнародним трибуналом як військовий злочинець.

Дізнавшись 16 липня 1945 року про успішне випробування атомної бомби в Аламогордо, Трумен змінив манеру спілкування з представниками СРСР на Потсдамській зустрічі. Відтепер він був досить рішуче налаштований щодо росіян, заявивши, що деякі їхні вимоги не буде виконано. Сам Трумен зізнавався Стімсону, що атомна бомба «додала йому більшої впевненості». Президент прагнув досягти капітуляції Японії ще до вступу СРСР у війну, залишивши за США право одноосібного визначення умов японської капітуляції з усіма наслідками, що випливають з цього. За власним зізнанням Трумена, він ухвалив рішення про застосування атомної бомби проти японців саме в Потсдамі. Американський президент прагнув продемонструвати Радянському Союзу

потужний військовий потенціал США з метою «поставити на місце» радянське керівництво. Як об'єкти було обрано два густонаселених японських міста. 6 серпня 1945 року атомного бомбардування зазнала Хіросіма, а 9 серпня 1945 року – Нагасакі. Обидва міста із загальною чисельністю приблизно 450 тис. чоловік зруйновано, загинуло 100 тис. мешканців, а загальна кількість тих, хто постраждав, становила 200 тис. осіб, не враховуючи тих, хто загинув згодом унаслідок променевої хвороби.

Застосування ядерної зброї було подано світові та американській спільноті як вимушену дію з метою прискорення закінчення війни та порятунку життів багатьох тисяч американських солдатів, які могли полягти на полі бою, перш ніж закінчилася б війна.

Японія, втративши майже всю свою авіацію та флот і не маючи власних запасів нафти та вугілля, була повністю відірвана від закордонних джерел природного палива, а отже, приречена. Розгром у Маньчжурії Квантунського угруповання японських військ радянськими військами (після вступу СРСР у війну 9 серпня 1945 року) став завершальною фазою війни на Далекому Сході. 14 серпня 1945 року Японія погодилася з умовами ультиматуму, а 2 вересня на борту американського лінкора «Міссурі» підписала акт про беззастережну капітуляцію. Цей документ передбачав збереження американських військових баз на території Японії.

Поки тривала війна, рішення та дії союзників здебільшого мали одну мету – перемогти спільного ворога, хоча шляхи її досягнення нерідко були пов'язані з національними інтересами. США з перших днів Другої світової війни були готові підтримувати спочатку своїх західних союзників, а згодом і Радянський Союз на умовах фінансового кредиту, яким, власне, і була програма лендліза. Японський напад на Перл-Харбор змінив ставлення США до війни і їхню готовність йти на жертви заради досягнення спільної мети.

Дві країни зробили найбільший внесок у переможний кінець Другої світової: одна залучила великі фінансові вкладення, що прискорили війну, інша

– найцінніший капітал – людські життя, без чого перемога була або в далекій перспективі, або недосяжною.

Недавні союзники – США та ССРСР, які опинилися на протилежних полюсах нового розташування сил, уважно стежили за діями одна одної, намагаючись передбачити черговий крок сторони суперника, що здатен завдати шкоди їхнім національним інтересам. Бомбардування японських міст, що ознаменувало атомну монополію США, продемонструвало військову міць однієї зі сторін у міжнародному конфлікті, що назривав, і вразливість іншої. Ера атомної дипломатії, що ґрунтувалася на монопольному володінні США ядерною зброєю, надала їм унікальну можливість диктувати світу свої умови післявоєнного устрою та політичного розвитку, проте водночас спричинила реакцію СРСР у відповідь. Радянський Союз переймався безпекою своїх кордонів, оскільки Сполучені Штати розташовували бази своїх ВПС у безпосередній близькості від радянської території, демонструючи силу та міць, зокрема проводили маневри ВМС США в Середземному морі.

Роль радянського народу в перемозі над фашизмом, жертви заради перемоги викликали у світовій спільноті не лише співчуття, а й інтерес до «країни соціалізму». США були стурбовані, що виснажена війною Західна Європа може підпасти під ідейний вплив Радянського Союзу, що переміг нацизм, і підтримати комуністичні партії європейських країн, що зміцніли у русі опору. Цей процес, яким успішно керувала Москва, мав конкретну мету — створити умови для безпеки радянських кордонів, що передбачало створення в сусідніх державах дружніх режимів. Наступним етапом передбачалось отримання від такого розташування сил на міжнародній арені не лише геополітичних та геостратегічних, а й економічних вигод. Першою такою спробою Радянського Союзу стало утворення Автономної Республіки Азербайджан у північній частині Ірану, що поклало початок так званому азербайджанському конфлікту. Утім, під тиском урядів Сполучених Штатів та Великобританії радянські військові підрозділи, що перебували в регіоні, були відкликани вже в 1946 році, що поклало кінець як існуванню республіки, так і самому конфлікту. «Вакуум», що

утворився, негайно було заповнено американськими та англійськими нафтовими компаніями, які почали експлуатувати нафтові резерви Ірану і просуватися далі — до Саудівської Аравії та Кувейту.

Через десять днів після смерті Рузвельта Трумен вперше зустрівся як президент США з міністром закордонних справ СРСР В. М. Молотовим. Відбулася розмова між ними про досягнуті на Кримській (Ялтинській) конференції 1945 р. угоди щодо проведення вільних виборів у Польщі. Це було першим післявоєнним зіткненням протилежних поглядів на майбутнє Європи. Через кілька днів після капітуляції Німеччини адміністрація Трумена оголосила про припинення дії угоди про лендліз. Але це рішення незабаром було скасовано, враховуючи існування таємного зобов'язання СРСР оголосити війну Японії через три місяці після закінчення війни з Німеччиною.

У квітні 1945 року Головне державне управління США рекомендувало, щоб Сполучені Штати «зберегли за собою контроль щодо надання кредитів СРСР, щоб мати змогу захищати американські національні інтереси в найважливіший період після війни». Новий державний секретар США Джеймс Бірнс і його прибічники в Кабінеті Міністрів вважали, що «країна наситилася ліберальними експериментами нового курсу» і «настав час зміцнюватися». Зокрема, Бірнс заявив, що Сполучені Штати спроможні змусити СРСР покинути Східну Європу «з дотриманням усіх норм міжнародної ввічливості».

Кіссінджер, аналізуючи американську зовнішньополітичну традицію, вказує на дві суперечливі тенденції: «перша полягає в тому, що Америка найкраще служить своїм цінностям, вдосконалюючи демократію вдома, тим самим виступаючи маяком для решти людства; друга — американські цінності накладають на неї обов'язок боротися за них по всьому світу»¹. Після Другої світової війни саме друга тенденція почала домінувати, зумовлюючи активне втручання США у світові справи для протидії радянській експансії.

¹ Kissinger, H. *Diplomacy*. Simon & Schuster, 1994, p. 18

1.2. Зовнішньополітична доктрина США: стратегія стримування комунізму

Потрібно наголосити, що гегемоністські наміри сталінського режиму до певної міри були підживлені й заохочені самими лідерами провідних держав антигітлерівської коаліції. Ще у 1944 році В. Черчілль визнав Східну Європу (окрім Греції, Югославії та Угорщини) радянською сферою впливу. Відомо, що дві останні країни не вдалося зберегти в орбіті західного контролю. Невдовзі англійський прем'єр, розгадавши справжні наміри Сталіна, вдався до більш жорстких методів щодо СРСР, але не зміг переконати і схилити на свій бік Рузвельта.

Ідея Рузвельта щодо післявоєнної співпраці з СРСР зазнала краху. На Ялтинській конференції він відхилив спробу Черчилля скоординувати американо-англійську політику щодо СРСР, щоб не викликати у Сталіна підозр. Під час обговорення Польщі Рузвельт досяг згоди СРСР на проведення демократичних виборів, але відхилив британську пропозицію про міжнародний контроль над ними. Ухвалена «Декларація визволеної Європи» проголошувала право народів самостійно обирати форму правління, але була аморфною. Москва радо підписала її, особливо після заяви Рузвельта про виведення американських військ з Європи протягом двох років. Зміцненню позицій СРСР також сприяла відмова західноєвропейських союзників від німецьких активів та майна у Східній Європі.

Сталін не дотримався обіцянки щодо Польщі. 23 березня 1944 року Молотов заявив, що вибори у Польщі відбудуться за радянським сценарієм. В останні тижні свого життя Рузвельт усвідомив силу сталінських запевнень, але не вжив заходів для прискорення просування американських військ до Берліна, Відня і Праги. Його стримували донесення низки генералів щодо можливих втрат. Тому більшість територій Східної Європи та Балкан залишилися під контролем Радянського Союзу.

Після завершення Другої світової війни виявилось, що альянс переможців зберегти не вдасться. Фактів було чимало: «радянізація» Східної Європи

(фальсифікація виборів, масові депортації, арешти, переслідування), відмова радянської адміністрації в Східній Німеччині погоджувати свою політику з центральним економічним управлінням в окупованій Німеччині, одностороннє встановлення західного кордону Польщі по річках Одер-Нейсе до укладення мирного договору. Москва відмовилася від співпраці у Світовому банку, Міжнародному валютному фонді та інших економічних інституціях, які, на думку, американців були головними установами для відновлення світової економіки. Нарешті, утворення в 1947 році Комуністичного Інформаційного бюро (фактична реанімація Комінтерну) засвідчувало, що СРСР знову перетворюється на штаб світової комуністичної революції. До цього додалася так звана «Довга телеграма» з 8 тис. слів, яку в січні 1946 року надіслав з Москви радник американського посольства Джордж Кеннан. Зміст її зводився до необхідності перейти до «жорсткого курсу» та політики з позицій сили щодо СРСР.

Опублікована в липні 1947 року в бюлетені американського держдепартаменту в журналі *Foreign Affairs* стаття *The Sources of Soviet Conduct*¹ відома як X, адже її автор позначив себе псевдонімом «Ікс», стала теоретичною базою нової американської стратегії стримування. У статті, автором якої був той самий Дж. Кеннан, ішлося, що Росія, хоча й прагне уникнути війни, але готова на експансію всіма іншими засобами, що Америка та її союзники повинні відповісти «тривалим, терплячим, але твердим і пильним стримуванням російських експансіоністських тенденцій», не виключаючи можливості «прямого застосування контрсили». Важливо зазначити, що Кеннан, як підкреслює Н. Городня, оцінював радянську загрозу насамперед як політичну та психологічну, а не суто військову, що включало експансіонізм, дестабілізацію міжнародної ситуації та пропаганду. Саме тому його стратегія «стримування» була розрахована на тривалий період і передбачала протидію СРСР економічними та психологічними методами, зокрема, силою власного прикладу

¹ George F. Kennan «The Sources of Soviet Conduct». URL: <https://www.foreignaffairs.com/russian-federation/george-kennan-sources-soviet-conduct> (дата звернення: 24.01.2025)

Америци. Таке розуміння Кеннаном природи радянської загрози створило значний вплив на формування американської зовнішньої політики¹.

«Атомний синдром» вже ніколи не залишав 33-го президента США. Він не піддався тискові застосувати атомну зброю під час першої Берлінської кризи та в Кореї проти Китаю, відхилив ці пропозиції з моральних, стратегічних та дипломатичних причин. Г. Трумен вбачав в атомній бомбі насамперед політичну зброю, яку можна буде застосувати тільки під час прямої конфронтації з Радянським Союзом, у разі якщо виникне загроза існуванню США.

12 березня 1947 р. Гаррі Трумен виступив на спільному засіданні палат конгресу США на якому запросив 400 млн дол. на здійснення політики стримування комунізму у Греції та Туреччині. «Ми обираємо дуже відповідальне рішення у визначенні шляху. Я не рекомендував би цього шляху, якби альтернатива не мала ще серйознішого характеру. Сполучені Штати вклали 341 мільярд доларів у перемогу в Другій світовій війні. Цей внесок є і нашим внеском у свободу і мир в усьому світі». Згодом цей виступ буде відомий як «Доктрина Трумена»². Ця доктрина, по суті, означала готовність США втручатися у конфлікти по всьому світу для протидії комунізму. Аналізуючи специфіку американського підходу до міжнародних справ, Кіссінджер зауважує: «Жодна інша країна не висувала до себе таких моральних вимог, як Америка. І жодна країна так не мучилася через розрив між своїми моральними цінностями, які за визначенням є абсолютними, та недосконалістю, властивою конкретним ситуаціям, до яких їх доводиться застосовувати»³. «Доктрина Трумена" стала спробою знайти баланс між цими моральними імперативами та геополітичними реальностями.

За адміністрації Гаррі Трумена було розроблено «план Маршалла» — програму економічної допомоги європейським державам після Другої світової війни. Її було затверджено конгресом 2 квітня 1948 р. і діяла з 3 квітня 1948 по

¹ Городня Н. Дипломатична служба Джорджа Ф. Кеннана у СРСР (1952 р.): можливості та виклики. *Американська історія та політика*. 2024. № 18. С. 95–111.

² «Доктрина Трумена». URL: https://pstgu.ru/download/1180716282.doctrina_troumena.pdf (дата звернення: 26.01.2025)

³ Kissinger, H. *Diplomacy*. Simon & Schuster, 1994, p. 22-23

30 грудня 1951 р. План здійснювали в межах Закону про чотирирічну програму допомоги іноземним державам. Загальна сума асигнувань за планом Маршалла дорівнювала приблизно 12,4 млрд долларів США. При цьому американці, як за попередньою умовою надання допомоги, вимагали вилучити зі складу урядів країн комуністів. До 1948 р. у жодному уряді Західної Європи комуністів не було.

МЗС СРСР В'ячеслав Молотов про «план Маршалла»: «[...] – Це було якраз дуже вдало — наш вихід. Я спочатку погодився, до ЦК вніс пропозицію: треба взяти участь. Не тільки нам, а і чехам, полякам. У нараді в Парижі. А потім отямився і надіслав другу записку того самого дня: давайте відмовимося. Ми то поїдемо, а чехам і іншим запропонуємо відмовитися в участі в нараді, тому що на їхній досвід ми ще не могли розраховувати. І ми тут же винесли постанову і розіслали, що не радимо погоджуватися, а вони приготувалися, особливо чехи, взяти участь... Отримавши від нас вказівку, що не треба брати участі, вони не поїхали...».

СРСР назвав «план Маршалла» спробою переозброєння Німеччини та панування американських монополій у всьому світі. Явно нещире запрошення Радянському Союзу стати наставником американської допомоги було, як і очікувалося, категорично відкинуто. Американську програму відновлення європейської економіки було ухвалено 16 європейськими країнами. До 1954 р. США вклали в реалізацію плану понад 10 млрд дол., значна частина яких повернулася до Сполучених Штатів як замовлення на промислове та сільськогосподарське обладнання, необхідне для відновлення європейської економіки. У результаті реалізації плану Маршалла американський експорт до європейських країн зріс з 9,5 млрд дол. 1946 р. до 15 млрд 1952 р. і приніс величезні прибутки американським мононоліям.

НАТО, організація Північноатлантичного договору, було створено 4 квітня 1949 року насамперед з метою стримування загрози радянській експансії в Європі після Другої світової війни. Крім того, Сполучені Штати розглядали Альянс як інструмент для запобігання відродженню націоналістичних тенденцій у Європі та сприяння політичній інтеграції на континенті.

Проте ідея його виникнення припала на 1947 рік, коли Великобританія та Франція підписали Дюнкеркський договір, створивши союз, що покликаний протистояти можливому нападу Німеччини після закінчення війни. Спочатку серед 12 членів-засновників політичного та військового Альянсу НАТО були США, Великобританія, Бельгія, Канада, Данія, Франція, Ісландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія та Португалія.

Реакція на утворення НАТО Радянським Союзом було викладено в Меморандумі уряду СРСР про Північноатлантичний договір від 31 березня 1949 року: «Учасниками Північноатлантичного договору є такі великі держави, як Сполучені Штати Америки, Велика Британія і Франція. Отже, договір не спрямований ні проти Сполучених Штатів Америки, ні проти Великої Британії, ні проти Франції. З великих держав лише Радянський Союз виключено з числа учасників цього договору, що можна пояснити тільки тим, що договір спрямований проти Радянського Союзу. На те, що Північноатлантичний договір спрямований проти СРСР, а також проти країн народної демократії, вказували також офіційні представники Сполучених Штатів Америки, Великої Британії та Франції».

Політика стримування передбачала чіткі географічні межі для поширення радянського впливу. В Європі вони були вже достатньо окреслені. В Азії їх необхідно було визначити. Американське керівництво вважало, що азіатський континент буде форпостом їхнього впливу і що їхнім інтересам тут нічого не загрожує. Це переконання зумовило невтручання американських наземних військових сил у китайський громадянський конфлікт між націоналістами та комуністами. США надавали фінансову допомогу китайським націоналістам для закупівлі зброї та допомогли Чан Кайші 1949 року перебратися з більшістю свого уряду та армії на острів Тайвань. Тут було проголошено Республіку Тайвань (під контролем Чан Кайші опинилися Пескадорський архіпелаг та ще кілька невеликих островів), яку Штати визнали.

Ядерна зброя почала поширюватися після передачі Сполученими Штатами Великобританії всієї технологічної інформації, необхідної для виготовлення

атомної бомби. У 1950 році Сполучені Штати розпочали реалізацію широкомасштабної програми випробувань ядерної зброї, включаючи водневу бомбу. Водночас Національна Рада безпеки США розробила абсолютно секретну директиву № 68 (СНБ-68)¹, яка стала одним із основних документів холодної війни. Друга адміністрація Трумена була змушена приділяти багато уваги розвитку подій в Азії. Ситуація у Кореї ускладнилася, оскільки після війни вона була розділена по 38-й паралелі на дві зони — Північну і Південну Корею. У серпні 1948 року Південна Корея, підтримана США, проголосила себе Республікою Корея, а у вересні того самого року Північна Корея, підтримана СРСР і Китаєм, проголосила себе Корейською Народно-Демократичною Республікою (КНДР). Починаючи з 1949 року активізувалися корейські комуністи, які поставили собі за мету в будь-який спосіб досягти об'єднання країни. Поразка китайських націоналістів, втеча Чан Кайшека та його прихильників на Тайвань, прихід до влади в Пекіні комуністів на чолі з Мао Цзедунгом, створили підстави для політичних противників Трумена і демократів, звинувативши адміністрацію, зокрема комуністичну агентуру, у «втраті Китаю». У відповідь на підписання у лютому 1950 року радянсько-китайського договору про дружбу і взаємодопомогу за наказом Трумена до Тайванської протоки було спрямовано 7-й флот США, якому доручили захищати Тайвань від очікуваного нападу КНР.

12 січня 1950 року держсекретар США Дін Ачесон заявив, що «оборона Сполучених Штатів» пролягає через Алеутські острови, Японію, острови Рюкю і Філіппіни», залишаючи Корею за межами зазначеного ним «оборонного периметра». Це офіційне повідомлення було сприйняте в столицях обох корейських держав як свідчення того, що США не хочуть активно втручатися в розвиток подій на півострові. У Сеулі заява Ачесона викликала занепокоєння, а Пхеньян сприйняв як гарантію безкарності за будь-які дії щодо Південної Кореї. 20 червня 1950 року Народна армія Кореї перетнула 38-му паралель і вторглась

¹ NSC 68: *United States Objectives and Programs for National Security*. A Report to the President Pursuant to the President's Directive of January 31, 1950. Washington: National Security Council, April 14, 1950

на територію Південної Кореї. Проте уряд Північної Кореї звинуватив в агресії Корейську Республіку, президентом якої був Лі Син Ман, який також не приховував своїх намірів об'єднати обидві частини Кореї, навіть не нехтуючи військовою силою. Під натиском північнокорейської армії південнокорейські війська та невеликі американські військові підрозділи, оперативно переправлені з Японії, були змушені покинути Сеул і відступити до Пусана на південному кінці Корейського півострова.

Радянський Союз, бойкотуючи ООН через відмову визнати КНР, не зміг запобігти рішенню Ради Безпеки, ініційованому США, про надання військової допомоги Південній Кореї. Оголошена ООН «міжнародна поліцейська акція» дозволила Сполученим Штатам очолити військові дії в Кореї без отримання згоди Конгресу США. Міжнародним силам, спрямованим на Корейський півострів під головуванням американського генерала Д. Макартура, вдалося відтиснути північнокорейські війська до кордону з КНР. 33 китайські дивізії, які вступили у війну, змусили об'єднані сили противника відступити на територію Південної Кореї. Бойові дії, в яких з часом все більшу роль відводилося, з одного боку, північнокорейським і китайським, а з іншого боку, американським і південнокорейським збройним силам, набули характеру затяжної позиційної війни і відбувалися в основному по обидві сторони 38-ї паралелі.

Поширення військових дій на Корейському півострові вимагало залучення якомога більше піхотних і авіаційних підрозділів США, оскільки американські союзники в межах міжнародної поліцейської акції дійшли висновку про неможливість військової перемоги над об'єднаними китайськими та північнокорейськими силами, які підтримував СРСР, і почали поступово виводити свої бойові підрозділи. Початок широкомасштабних військових дій з використанням найсучасніших видів зброї означав для США вступ до нової війни, яка легко могла перетворитись на Третю світову війну за участі величезної китайської армії. Також найближчим часом могла спровокувати відповідні дії СРСР у Центральній Європі, до чого США в умовах кінця їхньої ядерної монополії не були готові. Очевидне бажання уряду Трумена локалізувати війну,

не доводячи до збройного конфлікту з СРСР і КНР, і звільнення у квітні 1951 року з посади командувача збройних сил США на Дальньому Сході генерала Д. Макартура (наполягав на розширенні військового конфлікту в Кореї аж до застосування ядерної зброї, блокаді КНР та використанні військ націоналістичної Китаю) ще більше розпалювали політичні пристрасті в Сполучених Штатах.

1.3. Роль інформаційних інституцій у формуванні образу ворога

У розпал Другої світової війни ключову роль у формуванні громадської думки та координації інформаційної політики США відіграв Офіс військової інформації (OWI). Його було створено виконавчим наказом президента Франкліна Д. Рузвельта 13 червня 1942 року з метою консолідації попередніх інформаційних агенцій для реалізації урядових програм інформування та пропаганди. Очолив агенцію відомий радіокоментатор та журналіст Елмер Девіс.

Завданням OWI було здійснювати інформаційні програми для сприяння розумінню військових зусиль та політики уряду як в США, так і за кордоном, використовуючи пресу, радіо, кіно та інші засоби. Фактично це означало необхідність «продати війну» американському народові та впливати на міжнародне сприйняття конфлікту¹. OWI також працював над створенням позитивного образу Америки, намагаючись показати расову інтеграцію в спільних воєнних зусиллях.

Попри широкі цілі, OWI зіткнувся з труднощами, включаючи обмежену владу над іншими відомствами та підозріле ставлення Конгресу, що вбачав у ньому інструмент «Нового курсу», що призвело до скорочення фінансування. Це, а також внутрішні розбіжності щодо пропагандистської лінії, спричинило відтік деяких співробітників².

¹ ProQuest. Information control and propaganda: records of the office of war information. URL: <https://pq-static-content.proquest.com/collateral/media2/documents/3445.pdf> (дата звернення: 07.02.2025).

² AFSA (American Foreign Service Association). Why the Office of War Information Still Matters. Foreign Service Journal, June 2022. URL: <https://afsa.org/why-office-war-information-still-matters> (дата звернення: 07.02.2025).

Незважаючи на проблеми, OWI розгорнув масштабну діяльність, використовуючи різноманітні медіа, включно з кіно, де Бюро кінематографії OWI співпрацювало з Голлівудом, видаючи відповідні інструкції¹. Особливо значущою була роль плакатів. OWI визначив шість ключових пропагандистських тем для них, серед яких важливе місце посідало формування образу ворога² [8]. При цьому використовували «стратегію правди», подаючи відібрану інформацію для зміцнення бойового духу, а образ ворога швидко набув рис абсолютного зла.

Закордонний відділ OWI (Overseas Operations Branch) активно займався психологічною війною та контрпропагандою, тісно співпрацюючи зі штабом союзних військ (SHAEP). Він використовував радіо, листівки та інші засоби для підризу морального духу противника та просування американських поглядів у нейтральних країнах.

Водночас OWI стикався з внутрішніми конфліктами щодо інформаційної політики. Наприклад, спроби сприяти расовій рівності афроамериканців наражалися на опір. Памфлет «Негри та війна» (Negroes and the War)³ викликав суперечливу реакцію, що негативно позначилося на бюджеті внутрішнього відділу. Складною була й ситуація з американцями японського походження: OWI, з одного боку, використовувало їх для контрпропаганди, а з іншого — випускало документальні фільми, що намагалися виправдати їхнє масове ув'язнення, як у стрічці «Переселення японців2 (Japanese Relocation, 1942)⁴. Цей фільм, будучи пропагандистським продуктом OWI⁵, мав на меті представити дії уряду в позитивному світлі. Дослідники зазначають, що OWI контролював

¹ RACE Tennessee. A War of Words: America's Domestic and Foreign Propaganda Efforts in World War II University of Tennessee Honors Thesis Projects. URL: https://trace.tennessee.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1474&context=utk_chanhonoproj (дата звернення: 09.02.2025).

² ResearchGate. A Brief Overview of American Advertising and Posters during World War II URL: https://www.researchgate.net/publication/322235034_A_Brief_Overview_of_American_Advertising_and_Posters_during_World_War_II (дата звернення: 09.02.2025).

³ Owen C. Negroes and the War. United States Office of War Information. 1942. National Museum of African American History and Culture. URL: https://nmaahc.si.edu/object/nmaahc_2012.55a-jj (дата звернення: 13.02.2025).

⁴ Aoki K. Outsider Citizens: Film Narratives About the Internment of Japanese Americans. University of Maryland School of Law. 2003. URL: https://digitalcommons.law.umaryland.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1662&context=fac_pubs (дата звернення: 17.03.2025)

⁵ National Archives - Unwritten Record Blog. (2017, February 16). Fractured Ideals: Japanese American Internment through a Government Lens . URL: <https://unwritten-record.blogs.archives.gov/2017/02/16/fractured-ideals-japanese-american-internment-through-a-government-lens/> (дата звернення: 13.02.2025).

нарратив, вживаючи термін «переселення» для маскування примусового характеру інтернування.

Офіс військової інформації було ліквідовано у вересні 1945 року. Однак президент Гаррі С. Трумен ухвалив рішення про продовження інформаційної діяльності США в мирний час для протидії антиамериканізму та поширенню комунізму¹. Це поклало початок новому етапу в історії американських пропагандистських зусиль.

Інформаційні та культурні програми були реорганізовані та переважно передані під егіду Державного департаменту. Важливим кроком стало ухвалення в 1948 році Закону про інформаційний та освітній обмін, більш відомого як закон Сміта-Мундта (Smith-Mundt Act)². Цей закон надав офіційну правову базу для закордонних інформаційних та культурно-освітніх програм США. На основі цього акту функціонували такі інструменти, як радіостанція «Голос Америки» (VOA). «Голос Америки», попри певні труднощі в перші повоєнні роки, був знову посилений як ключовий елемент протидії радянській пропаганді³.

У відповідь на активну радянську пропаганду в квітні 1950 року президент Трумен ініціював «Кампанію правди» (Campaign of Truth). Ця політика мала на меті протистояти радянській дезінформації «простою, невигаданою правдою» про свободу та демократію⁴. «Кампанія правди» передбачала збільшення фінансування інформаційних програм, зокрема для VOA, та залучення приватних медіа⁵.

Для кращої координації психологічних операцій у квітні 1951 року президент Трумен створив Раду психологічної стратегії (Psychological Strategy

¹ Oxford Research Encyclopedias. Propaganda in the History of US Foreign Relations. American History. URL: <https://oxfordre.com/americanhistory/americanhistory/abstract/10.1093/acrefore/9780199329175.001.0001/acrefore-9780199329175-e-400> (дата звернення: 13.02.2025).

² Taylor & Francis Online / ResearchGate. The Smith-Mundt Act of 1948. Peace Review. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10402659808426214> (дата звернення: 15.02.2025).

³ ResearchGate. "In Terms of Peoples Rather Than Nations": World War II Propaganda and Conceptions of U.S. Foreign Policy. URL: https://www.researchgate.net/publication/285172686_In_Terms_of_Peoples_Rather_Than_Nations_World_War_II_Propaganda_and_Conceptions_of_US_Foreign_Policy (дата звернення: 15.02.2025).

⁴ Cold War Radio Museum. President Truman Launches The "Campaign of Truth". URL: <https://www.coldwarradiomuseum.com/timeline/president-truman-launches-the-campaign-of-truth/> (дата звернення: 24.02.2025).

⁵ Nieman Reports. President Harry Truman Enlisted Journalists in the Cold War. URL: <https://niemanreports.org/president-harry-truman-enlisted-journalists-in-the-cold-war/> (дата звернення: 24.02.2025).

Board — PSB). Вона підпорядковувалася Раді національної безпеки і включала представників Держдепартаменту, Міноборони та ЦРУ¹. PSB відповідала за планування та координацію психологічних операцій різних відомств. Важливу роль у прихованих пропагандистських операціях відіграло і Центральне розвідувальне управління (ЦРУ), яке отримало повноваження проводити таємні операції, включаючи пропаганду та підтримку антикомуністичних рухів.

Отже, після розпуску OWI пропагандистський апарат США був реорганізований та отримав нове підґрунтя, ставши важливим компонентом політики стримування комунізму адміністрації Трумена.

¹ Truman Library. Harry S. Truman Papers Staff Member and Office Files: Psychological Strategy Board Files
URL: <https://www.trumanlibrary.gov/library/truman-papers/harry-s-truman-papers-staff-member-and-office-files-psychological-strategy> (дата звернення: 25.02.2025).

РОЗДІЛ II. ПРОПАГАНДА ЯК ІНСТРУМЕНТ ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ

Розглянувши історичні передумови, що зумовили загострення ідеологічного протистояння між США та СРСР та активізацію американської пропаганди, переходимо до теоретичного осмислення пропаганди як ключового інструменту холодної війни, власне, чому присвячено даний розділ. Розуміння фундаментальних механізмів її функціонування, таких як конструювання дихотомії «свій-чужий», використання емоційного впливу для формування громадської думки та роль масової культури у поширенні ідеологічних наративів, є необхідним для подальшого аналізу конкретних образів Радянського Союзу, що створені американською пропагандою.

2.1. Дихотомія «свій-чужий» у пропагандистських наративах

Одним із фундаментальних механізмів пропаганди, що набув особливої гостроти в період холодної війни, є конструювання бінарної опозиції, або дихотомії «свій-чужий». Цей прийом слугує спрощенню складної геополітичної реальності, мобілізації суспільної підтримки, дегуманізації опонента та легітимації власних дій. Американська пропаганда часів президентства Гаррі Трумена активно застосовувала цю дихотомію для формування образу Радянського Союзу як екзистенційної загрози та консолідації американського суспільства й західного світу проти комунізму. Як зазначають В. О'Доннелл та Г. С. Джауett, пропаганда є «навмисною, систематичною спробою сформувати думку, маніпулювати пізнанням та спрямувати поведінку для досягнення реакції, що сприяє бажаному наміру пропагандиста»¹. Чітке поділення на «нас» і «них» є ключовим інструментом досягнення цієї мети, оскільки воно спрощує складну реальність та мобілізує аудиторію навколо спільної ідентичності та проти спільного ворога.

¹ Jowett G. S., O'Donnell V. Propaganda & Persuasion. 6th ed. Los Angeles : Sage Publications, 2015. xiii, p. 7

Цей механізм висвітлено в класичних працях із дослідження громадської думки та репрезентації. Волтер Ліппман у своїй праці «Громадська думка» запровадив поняття «псевдосередовища» — ментальна карта світу, яка формується під впливом зовнішніх факторів, зокрема медіа, і часто відрізняється від об'єктивної реальності¹. Ключову роль у формуванні цього псевдосередовища відіграють «стереотипи» — спрощені, ригідні та емоційно забарвлені уявлення про групи людей чи явища, які, за Ліппманом, є «картинками в наших головах» та «фортецею нашої традиції», що «захищають нашу позицію в суспільстві»². Пропаганда активно використовує та поширює стереотипи для створення образу «чужого», наділяючи його негативними рисами та протиставляючи ідеалізованому образу «свого». Ліппман наголошував, що система стереотипів не є нейтральною: вона сповнена уподобань, антипатій, надій та страхів. Саме вона визначає, які факти ми помічаємо, а які ігноруємо, фільтруючи наше сприйняття та дозволяючи бачити лише те, що відповідає вже сформованому уявленню³.

Розвиваючи ці ідеї, теоретики культурних студій, зокрема Стюарт Голл, аналізували репрезентацію як процес конструювання значення через мову та інші знакові системи. Голл наголошує, що значення не є властивістю самих речей, а конструюється через практики репрезентації; «речі не мають значення», ми «надаємо їм значень», використовуючи концептуальні карти та знакові системи⁴. Згідно з конструктивістським підходом значення виникають у культурі через «системи класифікації» та «системи відмінностей» і визначаються через протиставлення⁵. Дихотомія «свій-чужий» є яскравим прикладом такої системи відмінностей, де позитивні конотації асоціюються зі «своїми», а негативні — із «чужими». Ролан Барт, на ідеї якого спирається Голл, показав, як цей процес діє на рівні «міфу», коли культурно сконструйовані значення (конотації)

¹ Lippmann W. Public Opinion. New Brunswick ; London : Transaction Publishers, 1991 (reprint of 1922 ed.). xlv, 427 p. 15

² Там само. p. 95-96

³ Там само. p. 119-120

⁴ Hall S. The Work of Representation. Representation: Cultural Representations and Signifying Practices / ed. S. Hall. London : Sage Publications in association with The Open University, 1997. P. 24-25

⁵ Там само. P. 234

натуралізуються та сприймаються як природні та очевидні¹. Дискурсивний підхід Мішеля Фуко йде ще далі, показуючи, як «дискурсивні формації», підтримані інституціями та владними відносинами, визначають, що може бути сказано, подумано та зроблено щодо певних об'єктів, таких як "ворог", адже дискурс, за Фуко, «"править" те, що може бути сказано і подумано про певний об'єкт» [цитується в Hall, с. 44]. Отже, пропагандистський дискурс не просто описує «свого» та «чужого», а й активно їх конструює, визначаючи межі можливого знання про них.

У контексті ранньої холодної війни американська пропаганда конструювала образ «своїх» ("us") як уособлення «вільного світу». Цей образ ґрунтується на ключових американських цінностях: демократії (на протигагу радянському тоталітаризму, який Артур Шлезінджер-молодший характеризував як систему, що заперечує індивідуальну свободу та політичний плюралізм², індивідуальній свободі (включаючи свободу слова, віросповідання та підприємництва), верховенстві права, економічному добробуті та технологічному прогресі, які асоціювалися з капіталістичною системою.

Наголошувалося на американській винятковості та моральному лідерстві. Доктрина Трумена яскраво ілюструє цей підхід, підтримуючи «вільні народи, які чинять опір спробам поневолення збройними меншинами чи зовнішнім тиском»³, що однозначно позиціонувало США як захисника свободи у глобальному протистоянні. Така репрезентація «своїх» схожа на ту, що Жак Еллюль називає «пропагандою інтеграції» — спрямованою на зміцнення соціальної згуртованості, мобілізацію енергії та утвердження панівних цінностей і норм всередині групи⁴.

Паралельно конструювався образ «чужих» ("them") — Радянський Союз та комуністична ідеологія. СРСР подавали як абсолютна антитеза американським цінностям: тоталітарна диктатура, що придушує індивідуальні свободи,

¹ Hall S. *The Work of Representation. Representation: Cultural Representations and Signifying Practices* / ed. S. Hall. London : Sage Publications in association with The Open University, 1997. P. 38-39

² Schlesinger A. Jr. *Origins of the Cold War. Foreign Affairs*. 1967. Vol. 46, No. 1 (Oct.). P. 40-41

³ Там само. P. 22

⁴ Ellul J. *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes* / transl. by K. Kellen, J. Lerner ; with an introd. by K. Kellen. New York : Vintage Books, 1973. xix, 320 p. 74-75

войовничий атеїзм і переслідує релігію, економічна відсталість та неефективність (хоча водночас наголошувалося на військовій загрозі), агресивний експансіонізм, спрямований на світове панування.

Артур Шлезінджер-молодший зазначав, що саме догматизм марксистсько-ленінської ідеології та віра радянського керівництва у неминучість конфлікту з капіталістичним світом робили СРСР загрозою для універсалістського бачення світового порядку, якого прагнули США¹. Цей образ підживлювався реальними політичними подіями та конфліктами (радянська Східної Європи, промова Черчилля про «залізну завісу», блокада Берліна, Корейська війна), які інтерпретувалися пропагандою як докази агресивної сутності СРСР та підтвердження необхідності політики стримування.

Створювався стереотипний образ ворога, що базувався на страху, недовірі та демонізації, як це описував Ліппман². Ідеологічний антикомунізм, як зазначають Едвард Герман та Ноам Хомський, став потужним «фільтром» у роботі американських медіа, слугуючи «національною релігією та контрольним механізмом»³, що сприяло вибіркового висвітленню подій та формуванню негативного образу комуністичних країн та рухів. Це також призводило до дихотомічного поділу жертв на «гідних» (жертви комунізму, чиї страждання заслуговували на увагу та співчуття) та «негідних» (жертви антикомуністичних режимів, яких часто ігнорували), ілюструє моральний аспект поділу «свій-чужий»⁴.

Формування дихотомії «свій-чужий» відбувалося через різні канали комунікації — від офіційних промов політичних лідерів (як-от Трумен) та урядових звітів (наприклад, СНБ-68) до новинних повідомлень, кінохроніки, плакатів, освітніх матеріалів та продуктів масової культури, про які докладніше йтиметься в наступних розділах. Застосовували специфічні мовні засоби (напр.,

¹ Schlesinger A. Jr. *Origins of the Cold War. Foreign Affairs*. 1967. Vol. 46, No. 1 (Oct.). P. 49–52.

² Lippmann W. *Public Opinion*. New Brunswick ; London : Transaction Publishers, 1991 (reprint of 1922 ed.). xlv, 427 p. 89

³ Herman E. S., Chomsky N. *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York : Pantheon Books, 1988. xl, 412 p. 29

⁴ Там само. p. 37

«вільний світ» vs «залізна завіса», «тоталітаризм»), візуальні коди та символи, що мали би закріпити цей поділ у суспільній свідомості та надати йому характеру «міфу».

Отже, конструювання бінарної опозиції «свій-чужий» було центральним елементом американської пропаганди в період ранньої холодної війни за президентства Трумена. Механізм, що ґрунтується на стереотипізації¹, використанні систем репрезентації для створення значень через відмінності² та дискурсивному формуванні образів, що визначають межі можливого розуміння «ворога» [цитується в Hall, с. 44, посилаючись на Фуко], дозволяв не лише мобілізувати американське суспільство підтримувати політику стримування, а й формував саму основу ідеологічного протистояння між двома наддержавами. Аналіз емоційного впливу цієї дихотомії та її втілення в масовій культурі є предметом наступних підрозділів.

2.2. Емоційний вплив і формування громадської думки

Формування чіткої дихотомії «свій-чужий», як висвітлено в попередньому підрозділі, формує необхідну когнітивну рамку для пропагандистського впливу. Однак ефективність пропаганди рідко обмежується лише раціональним переконанням чи нав'язуванням певних ідей. Вона насамперед спирається на мобілізацію емоцій для формування стійких установок та спрямування поведінки громадян. На думку теоретиків пропаганди, емоційне включення дозволяє уникнути раціонального аналізу, створити тісний зв'язок з аудиторією та спонукати її до дії. Жак Еллюль, наприклад, стверджував, що пропаганда є найбільш ефективною, коли вона «апелює до почуттів та імпульсів, а не до розуму», використовуючи умовні рефлекси та сентименти³, а В. О'Доннелл та Г. С. Джауєтт наголошують, що одна із цілей пропаганди — «спрямувати

¹ Lippmann W. Public Opinion. New Brunswick ; London : Transaction Publishers, 1991 (reprint of 1922 ed.). xlv, 427 p. 101-105

² Hall S. The Work of Representation. Representation: Cultural Representations and Signifying Practices / ed. S. Hall. London : Sage Publications in association with The Open University, 1997. P. 234

³ Ellul J. Propaganda: The Formation of Men's Attitudes / transl. by K. Kellen, J. Lerner ; with an introd. by K. Kellen. New York : Vintage Books, 1973. xix, 320 p. 53

поведінку» аудиторії¹. У контексті ранньої холодної війни американська пропаганда часів Трумена майстерно використовувала широкий спектр емоцій для консолідації громадської думки проти Радянського Союзу та підтримування політики стримування.

Центральне місце серед емоцій, які поширювала пропаганда, посідав страх. Нагнітання страху перед комуністичною загрозою стало лейтмотивом того періоду. Він мав таку природу:

- страх зовнішньої агресії та експансії СРСР: події у Східній Європі, блокада Берліна (1948—1949), перемога комуністів у Китаї (1949 р.) та особливо початок Корейської війни (1950 р.) активно використовували для демонстрації невпинного прагнення СРСР до світового панування та поневолення вільних народів. Ці події, як зазначав А. Шлезінджер-молодший, розглядали як підтвердження агресивної природи радянського режиму та його ідеологічної несумісності із Заходом². Пропаганда створювала відчуття постійної облоги та неминучості конфлікту.
- Страх ядерної війни: після того, як Радянський Союз випробував власну атомну бомбу в 1949 році, поклавши край американській монополії, страх перед ядерним апокаліпсисом став потужним інструментом впливу. Формування «держави національної безпеки», як описує М. Дж. Хоган, включало й підготовку до можливого ядерного конфлікту, що не могло не посилювати суспільної тривоги³. Кампанії цивільної оборони, інструкції щодо поведінки під час ядерної атаки, хоч і мали практичну спрямованість, водночас постійно посилювали тривогу та відчуття вразливості.
- Страх внутрішньої підривної діяльності: так звана «червона паніка» (Red Scare), що розгорнулася наприкінці 1940-х — початку 1950-х років, посилювалася страхом перед комуністичними шпигунами та агентами впливу всередині США. Діяльність Комісії з розслідування

¹ Jowett G. S., O'Donnell V. *Propaganda & Persuasion*. 6th ed. Los Angeles : Sage Publications, 2015. xiii, 466 p. 8

² Schlesinger A. Jr. *Origins of the Cold War*. *Foreign Affairs*. 1967. Vol. 46, No. 1 (Oct.). P. 49-50

³ Hogan M. J. *A Cross of Iron: Harry S. Truman and the Origins of the National Security State, 1945–1954*. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. xiv, 527 p. 302-305

антиамериканської діяльності (НУАС), переслідування в Голлівуді, запровадження програм перевірки лояльності для держслужбовців — усе це створювало атмосферу підозрілості та страху перед «ворогом серед нас», спрямовуючи зовнішню загрозу всередину американського суспільства.

Це значно підсилило гучні судові процеси. Одним із каталізаторів маккартизму та суспільного переконання в реальності внутрішньої комуністичної загрози стала справа Алджера Хіса¹, колишнього високопосадовця Державного департаменту. Звинувачення проти Хіса у співпраці з радянською розвідкою в 1930-х роках були висунуті колишнім комуністом Віттекером Чемберсом у 1948 році. Хоча термін давності для звинувачення у шпигунстві на той час вже сплив, Хіса було визнано винним у наданні неправдивих свідчень великому журі щодо його зв'язків з Чемберсом та передачі документів і засуджено в січні 1950 року. Ця справа мала величезний резонанс і переконала багатьох американців у високому рівні загрози проникнення комуністичних агентів в урядові кола.

Ще більший міжнародний резонанс та запеклі дебати викликала справа подружжя Джуліуса та Етель Розенбергів², яких звинуватили у змові з метою передачі Радянському Союзу секретної інформації щодо американської атомної бомби. Судовий процес, що розпочався у березні 1951 року, відбувався в атмосфері гострої антикомуністичної істерії та страху перед ядерною загрозою. Попри твердження про свою невинуватість та міжнародну кампанію на їхню підтримку, Розенберги були визнані винними у шпигунстві та засуджені до смертної кари. Вирок було виконано у червні 1953 року, що зробило їх єдиними американськими цивільними особами, страченими за шпигунство під час холодної війни. Ці справи, широко висвітлювані у ЗМІ, стали для значної частини американського суспільства доказом реальної комуністичної загрози

¹ Maryland State Archives. The Alger Hiss Story. URL: https://msa.maryland.gov/megafile/msa/speccol/sc5300/sc5339/000030/000000/000010/restricted/hiss%20nyu/homepages.nyu.edu/_th15/gaps.html (дата звернення: 10.03.2025).

² Federal Judicial Center. The Rosenberg Trial. Famous Federal Trials. URL: https://www.fjc.gov/sites/default/files/trials/Rosenberg_Trial_1.pdf (дата звернення: 14.03.2025).

всередині країни, поглиблюючи емоційну прірву між «своїми» та «чужими» і виправдовуючи подальше посилення антикомуністичних заходів.

Пропаганда не лише використовувала наявні страхи, а й активно їх посилювала, створюючи те, що Волтер Ліппман назвав «псевдосередовищем» — спотворену картину реальності, де загроза була всеохопною та невідворотною¹. Це так само робило суспільство більш вразливим до урядових закликів щодо збільшення військових витрат та обмеження певних громадянських свобод заради національної безпеки, що сприяло, як зазначає М. Дж. Хоган, утвердженню логіки «держави національної безпеки»².

Однак вплив не обмежувався лише страхом. Пропаганда апелювала й до інших емоцій для мобілізації підтримки:

- Патріотизм та національна гордість: постійне протиставлення американської свободи, демократії та добробуту («американський спосіб життя») радянській тиранії, бідності та придушенню особистості викликало почуття гордості за власну країну та зміцнювало національну ідентичність. Відчуття належності до «вільного світу» та відповідальності за його захист ставало потужним мобілізаційним чинником. Жак Еллюль зазначає, що пропаганда часто використовує наявні національні міфи та почуття належності для досягнення своїх цілей³.
- Гнів та справедливе обурення: повідомлення про переслідування дисидентів в СРСР, релігійні утиски, порушення міжнародних угод (як трактували дії СРСР після Ялти) чи агресивні дії (як вторгнення в Корею) використовували для розпалювання гніву та морального засудження Радянського Союзу. Це створювало емоційне підґрунтя для жорсткої зовнішньої політики та виправдовувало протистояння як «боротьбу добра зі злом». Принцип «гідних жертв», описаний Е. Германом та Н. Хомським,

¹ Lippmann W. *Public Opinion*. New Brunswick ; London : Transaction Publishers, 1991 (reprint of 1922 ed.). xlv, 427 p. 16

² Hogan M. J. *A Cross of Iron: Harry S. Truman and the Origins of the National Security State, 1945–1954*. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. xiv, 527 p. 266-267

³ Ellul J. *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes* / transl. by K. Kellen, J. Lerner ; with an introd. by K. Kellen. New York : Vintage Books, 1973. xix, 320 p. 30-32

згідно з яким страждання жертв ворожих режимів висвітлено дещо інтенсивніше, спрацьовував тут повною мірою¹.

- Надія та відчуття безпеки: на тлі страхів та загроз пропаганда пропонувала і шлях до порятунку шляхом зміцнення військової потужності США (включаючи ядерний арсенал), економічну допомогу союзникам (План Маршалла), створення військових альянсів (НАТО). Підтримка цих урядових ініціатив подавалася як єдиний спосіб гарантувати безпеку та зберегти мир, плекаючи надію на перемогу у протистоянні.

Апеляція до емоцій дозволяла пропаганді досягати кількох цілей. По-перше, сильні емоції, такі як страх чи гнів, можуть пригнічувати критичне мислення та робити людей більш схильними до прийняття спрощених пояснень та готових рішень. По-друге, як зазначав Жак Еллюль, пропаганда задовольняє певні психологічні потреби індивіда в масовому суспільстві: потребу в простих відповідях на складні питання, потребу в причетності до великої справи, потребу в об'єкті для ненависті та страху, що допомагає посилювати тривогу та невизначеність². Емоційне забарвлення зміцнювало стереотипи, розглянуті Ліппманом, перетворюючи абстрактного «комуніста» чи «Радянський Союз» на об'єкт конкретних, сильних емоцій³. Це відбувалося через використання емоційно насичених символів, образів та мови, що додавали певним поняттям потужних конотацій та міфологічного значення⁴.

Кінцевою метою емоційного впливу було формування громадської думки, сприятливої для конкретних політичних дій та рішень адміністрації Трумена. Ішлося не просто про те, щоб американці боялися чи ненавиділи СРСР, а про те, щоб вони збільшували оборонний бюджет, схвалювали програму лояльності, підтримували участь у Корейській війні, позитивно ставилися до Плану Маршалла та формування НАТО. Це відповідає тезі Еллюля про те, що

¹ Herman E. S., Chomsky N. *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York : Pantheon Books, 1988. xl, 412 p. 37-38

² Ellul J. *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes* / transl. by K. Kellen, J. Lerner ; with an introd. by K. Kellen. New York : Vintage Books, 1973. xix, 320 p. 148-151

³ Lippmann W. *Public Opinion*. New Brunswick ; London : Transaction Publishers, 1991 (reprint of 1922 ed.). xlv, 427 p. 119

⁴ Hall S. *The Work of Representation. Representation: Cultural Representations and Signifying Practices* / ed. S. Hall. London : Sage Publications in association with The Open University, 1997. P. 38-39

пропаганда спрямована насамперед на дію (ортопраксію) — «провокування дії або недії», а не лише на зміну думок чи переконань¹. Емоційна мобілізація стала ключовим елементом того, що можна назвати «виробництвом згоди» (термін, що асоціюється з працями Ліппмана та пізніше Германом і Хомським) — процесом формування суспільної підтримки політики еліт².

Емоційний вимір був невід’ємною складовою американської антирадянської пропаганди за президентства Гаррі Трумена. Використовуючи страх (підсилений реальними та медійними подіями, як справи Хісса та Розенбергів), патріотизм, гнів та надію, пропаганда ефективно впливала на громадську думку, зміцнювала дихотомію «свій-чужий», легітимізувала політику стримування та мобілізувала суспільство на підтримку дій уряду в умовах холодної війни. Досвід Офісу військової інформації (OWI) під час Другої світової війни, який також активно використовував емоційні заклики та формування образу ворога, безперечно, був врахований під час створення пропагандистських кампаній холодної війни³. Важливим каналом поширення цих емоційно заряджених наративів стала масова культура, теоретичні аспекти впливу якої будуть розглянуті в наступному підрозділі.

2.3. Масова культура як механізм впливу на свідомість: теорія та підходи

Поряд із прямими пропагандистськими кампаніями та емоційними закликами, розглянутими раніше, не менш потужним, а іноді і більш ефективним, інструментом впливу на суспільну свідомість під час холодної війни виступала масова культура. Кіно, радіо, популярна преса, комікси, а згодом і телебачення, стали не лише засобами розваги та інформування, а й каналами поширення ідеологічних наративів, цінностей та стереотипів, які підкріплювали

¹ Ellul J. *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes* / transl. by K. Kellen, J. Lerner ; with an introd. by K. Kellen. New York : Vintage Books, 1973. xix, 320 p. 25-28

² Lippmann W. *Public Opinion*. New Brunswick ; London : Transaction Publishers, 1991 (reprint of 1922 ed.). xlv, 427 p. 248-249

³ *Information Control and Propaganda: Records of the Office of War Information. Part I: The Director's Central Files, 1942–1945* / ed. D. H. Culbert ; guide comp. by J. H. Mitchell. Frederick, MD : University Publications of America, Inc., 1986. xvi, 27 p.

дихотомію «свій-чужий» та формували необхідні суспільні установки. Жак Еллюль називає такий непрямий, всеохопний вплив стилю життя, звичаїв та розваг «соціологічною пропагандою», яка діє шляхом «проникнення ідеології через звичаї та неусвідомлену практику» і має на меті «досягнення конформності щодо соціального порядку»¹, створюючи сприятливий ґрунт для ухвалення конкретних політичних ідей. Розуміння механізмів цього впливу потребує залучення низки теоретичних підходів.

Одним із ключових є поняття культурної гегемонії, розроблене Антоніо Грамші. Він стверджував, що панівні класи утримують владу не лише через примус, але й через утвердження своєї ідеології як «здорового глузду» за допомогою культурних інституцій, освіти та медіа. Масова культура стає полем боротьби за значення, де домінуючі ідеї (наприклад, цінності «вільного світу», переваги капіталізму, небезпека комунізму) поширюються так, що сприймаються як природні та загальноприйняті, формуючи згоду суспільства з порядком, який вже існує.

Критичний погляд на масову культуру запропонували представники Франкфуртської школи (Теодор Адорно, Макс Горкгаймер, Герберт Маркузе). У своїй концепції «культурної індустрії» вони стверджували, що масова культура в капіталістичному суспільстві перетворюється на стандартизований товар, призначений для масового споживання. Така культура, на їхню думку, придушує критичне мислення, сприяє конформізму, пропонує хибне відчуття індивідуальності («псевдоіндивідуалізація») та інтегрує індивіда в систему, відволікаючи його від реальних соціальних проблем. У контексті холодної війни ця теорія допомагає зрозуміти, як навіть аполітичні, на перший погляд, розважальні продукти могли сприяти зміцненню ідеологічного статус-кво та пасивності населення.

¹ Ellul J. Propaganda: The Formation of Men's Attitudes / transl. by K. Kellen, J. Lerner ; with an introd. by K. Kellen. New York : Vintage Books, 1973. xix, 320 p. 62-64

Модель пропаганди Едварда Германа та Ноама Хомського, хоча і розроблена для аналізу новинних медіа, також є релевантною для розуміння масової культури, оскільки системні фільтри, які вони описують (розмір, власність та орієнтація на прибуток медіаорганізацій; реклама як основне джерело доходу; залежність від урядових, корпоративних та інших «експертних» джерел інформації; "flak" як негативна реакція на незручні повідомлення та ідеологія антикомунізму як контрольний механізм), впливають і на індустрію розваг¹. Зокрема, фільтр «антикомунізму» мав велику вагу в Голлівуді та інших сферах культури періоду Трумена, впливаючи на вибір сюжетів, зображення персонажів та загальну ідеологічну спрямованість продукції².

Теорії репрезентації та дискурсу, розглянуті через праці Стюарта Голла та Мішеля Фуко, надають інструменти для аналізу того, як саме масова культура конструює значення. Голл наголошує, що репрезентація — це використання мови та знакових систем для продукування значення; це «суттєва частина процесу, за допомогою якого виробляється значення і відбувається обмін ним між членами культури»³. Масова культура пропонує спільні коди (наприклад, візуальні, наративні), через які аудиторія інтерпретує світ та конструює уявлення про нього⁴. Фуко аналізує, як дискурси (системи знань та практик, що формують об'єкти, про які вони кажуть) формують наше розуміння реальності, визначають, що є «нормальним», а що є «девіантним», та конструюють суб'єктність [цитуються в Hall, с. 44]. Масова культура є потужним поширювачем таких дискурсів, включаючи дискурс холодної війни, який визначав, як потрібно розуміти США, СРСР, комунізм, свободу тощо.

Жак Еллюль наголошує на ролі масової культури в створенні «попередньої пропаганди» (pre-propaganda)⁵. Це процес формування певних установок, стереотипів (як їх описував Ліппман), міфів та емоційних реакцій, які роблять

¹ Herman E. S., Chomsky N. *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York : Pantheon Books, 1988. xl, 412 p. 26-28

² Там само. p. 29-31

³ Hall S. *The Work of Representation. Representation: Cultural Representations and Signifying Practices* / ed. S. Hall. London : Sage Publications in association with The Open University, 1997. P. 15

⁴ Там само. P. 36-37

⁵ Ellul J. *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes* / transl. by K. Kellen, J. Lerner ; with an introd. by K. Kellen. New York : Vintage Books, 1973. xix, 320 p. 15-16

аудиторію більш сприйнятливою до конкретних пропагандистських повідомлень у майбутньому. Розважальні фільми, комікси чи радіопередачі, навіть не маючи прямого політичного замовлення, могли формувати негативний образ «росіянина» чи «комуніста», спрощувати складні проблеми та створювати сприятливий емоційний фон для антирадянської політики. Масова культура також є основним полем міфотворчості, де ідеологічні конструкти (напр., «американська мрія», «радянська загроза») подають як вічні, природні істини через привабливі історії та образи¹.

Серед механізмів впливу масової культури варто зазначити і розповідь історій (storytelling), що дозволяє вбудовувати ідеологічні повідомлення в захопливі сюжети, створюючи емпатію до героїв, які втілюють «наші» цінності, та антипатію до «ворогів». Стереотипізація, як зазначав Ліппман, спрощує складність світу, закріплюючи чорно-біле бачення та негативні образи «чужих»². Встановлення порядку денного (agenda setting) та фреймінг визначають, які теми є важливими та в якому ключі їх варто обговорювати, часто синхронно з урядовою політикою. Нарешті сама функція розваги може діяти як відволікання від гострих соціальних питань та як механізм інтеграції в наявну систему цінностей [Теорія Франкфуртської школи]. Як підсумовують Г. Джауегт та В. О'Доннелл, пропаганда часто є найбільш ефективною, коли вона є непомітною, інтегрованою у звичні форми комунікації та розваг³.

Загалом теоретичний аналіз показує, що масова культура за президентства Трумена була не просто фоном для політичних подій, а й активним та багатограним механізмом формування суспільної свідомості. Використовуючи як прямі, так і приховані методи впливу, спираючись на теорії гегемонії, культурної індустрії, дискурсу та пропаганди, вона відіграла ключову роль у поширенні та закріпленні ідеології холодної війни. Розуміння цих теоретичних

¹ Там само. р. 105-110

² Lippmann W. Public Opinion. New Brunswick ; London : Transaction Publishers, 1991 (reprint of 1922 ed.). xlv, 427 p. 79-81

³ Jowett G. S., O'Donnell V. Propaganda & Persuasion. 6th ed. Los Angeles : Sage Publications, 2015. xiii, 466 p. 15-17

підходів є необхідною передумовою для аналізу конкретних візуальних та інших репрезентацій Радянського Союзу в американській пропаганді, що буде висвітлено в наступному розділі цієї роботи.

РОЗДІЛ III. ВІЗУАЛІЗАЦІЯ СРСР У КУЛЬТУРІ США ПЕРІОДУ ПРАВЛІННЯ ГАРРІ ТРУМЕНА

3.1. Образи СРСР у кіно 1940-х — початку 1950-х років

Кінематограф як один із найвпливовіших засобів масової інформації та розваги середини ХХ століття став важливим інструментом у формуванні суспільної думки під час холодної війни. Якщо в роки Другої світової війни Голлівуд іноді зображував Радянський Союз як союзника у боротьбі з нацизмом (хоча і з певними застереженнями), то після 1945—1947 років з початком ідеологічного протистояння розгортанням доктрини Трумена та діяльністю Комісії з розслідування антиамериканської діяльності (НУАС), яка з 1947 року почала активно шукати «комуністів» у Голлівуді, тон американського кіно щодо СРСР та комунізму кардинально змінився. Кіноекран став полем битви, де конструювався негативний образ ворога та утверджувалися американські цінності.

Аналіз американських фільмів кінця 1940-х — початку 1950-х років дозволяє виділити низку характерних тем та тропів, що використовувалися для зображення комуністичної загрози:

- Інфільтрація та підривна діяльність: однією з найпоширеніших тем була ідея проникнення комуністичних агентів та ідей в американське суспільство. Фільми часто зображували таємні осередки, шпигунів, що маскувалися під звичайних громадян, або американців, які через наївність, розчарування чи маніпуляції долучалися до комуністичного руху, стаючи загрозою зсередини. Яскравими прикладами є стрічки «Я одружився з комуністом» (*I Married a Communist / The Woman on Pier 13*, 1949), де минуле наздоганяє головного героя. Цей фільм, що поєднував елементи пропаганди та нуару, натякав на широку присутність комуністів у суспільстві та використовував минуле членство в компартії як засіб

шантажу¹. Для посилення достовірності антикомуністичного посилу, як зазначається, студія навіть консультувалася з колишніми агентами ФБР². Іншим знаковим фільмом є «Я був комуністом для ФБР» (I Was a Communist for the FBI, 1951), що показує роботу агента під прикриттям у лавах партії. Ця стрічка, як і інші подібні твори, використовувала напівдокументальний стиль задля правдоподібності розповіді про внутрішню комуністичну загрозу³ та відігравала роль у розпалюванні «Червоної загрози»⁴. Цей наратив підживлювався реальними подіями, такими як справа Алджера Хісса, що створювало у глядачів відчуття реальної загрози.

- Жорстокість та дегуманізація комуністів: представників комуністичної партії чи агентів СРСР часто зображували як цинічних, безжальних та позбавлених моральних принципів людей, готових на вбивство, зраду та маніпуляції заради досягнення своїх цілей. Вони діяли як злагоджений нелюдський механізм, де приватне життя нічого не варте. Як приклад, у фільмі «Червона загроза» (The Red Menace, 1949) показовим є епізод вбивства партійними лідерами рядового члена партії лише за те, що він поставив під сумнів принципи партії. Дослідники характеризують «Червону загрозу» як «класичний приклад пропагандистських фільмів», що представляв комунізм як «антитезу американськості», пов'язуючи його з проблемами іммігрантів, бунтівною молоддю, протиставляючи релігії та навіть намагаючись представити прихильників комунізму як людей з психічними відхиленнями⁵. Таку демонізацію «Чужого» спрямовано на

¹ Cinema History Online. (2019, July 5). I Married a Communist or Woman on Pier 13 (1949). URL: <https://cinemahistoryonline.com/2019/07/05/i-married-a-communist-or-woman-on-pier-13-1949/> (дата звернення: 04.04.2025)

² Leab, D. J. (1984). How Red was my Valley: Hollywood, the Cold War Film, and I Married A Communist. *Journal of Contemporary History*, 19(1), 1984. 59-88.

³ University of Washington Library Guides. (n.d.). Cinema Studies: Red Scare Filmography. URL: <https://guides.lib.uw.edu/c.php?g=341346&p=2303736> (дата звернення: 04.04.2025)

⁴ Nicholas S. (n.d.). Propaganda, Cold War and the Advent of the Television Age. Manchester Hive. URL: <https://www.manchesterhive.com/display/9781847790927/9781847790927.00034.pdf> (дата звернення: 04.04.2025)

⁵ Kumar A. The Effects of Hollywood McCarthyism on the American Public. Cloudfront.net. 2024. URL: https://dl0emxqau9vshd.cloudfront.net/app/uploads/sites/6/2024/05/Kumar_McCarthyism-at-the-Movies.pdf (дата звернення: 06.04.2025)

виправдання боротьби з ним та унеможливлення будь-якої симпатії чи співчуття з боку глядачів.

- Маніпуляція та використання слабкостей: фільми часто висвітлювали, як комуністи використовують соціальні проблеми (бідність, расова дискримінація) або особисті слабкості людей (розчарування після війни, наївність, бажання легкого життя) для вербування нових членів. Вони обіцяли рівність і справедливість, але насправді прагнули лише влади та руйнації американського суспільства. У «Червоній загрозі», наприклад, розчарований ветеран Білл Джонс потрапляє під вплив партії.
- Прозріння та повернення до цінностей: багато сюжетів будувалося навколо персонажів, які тимчасово піддалися комуністичній ідеології, але згодом, побачивши справжнє обличчя партії (її жорстокість, брехливість, суперечність американським ідеалам), розчаровуються і намагаються вирватися. Їхній шлях часто символізував перемогу американських цінностей (свободи, індивідуалізму, родини, релігії) над «згубним» комунізмом. Герої фільму «Червона загроза» Білл та Ніна, ставши свідками вбивства, усвідомлюють свою помилку і тікають від переслідування партії, врешті-решт шукаючи захисту в американській владі.

Уже згадану кінострічку "Червона загроза" (The Red Menace, 1949) — ясаравий приклад антикомуністичного кіно цього періоду — створено студією Republic Pictures у розпал «червоної паніки», вона відверто позиціонувалася як пропагандистський твір. Фільм використовує низку архетипних персонажів, як-от ветерана війни (Білл Джонс), наївну дівчину (Моллі О'Флаєрти), єврейського поета (Генрі), афроамериканського працівника (Сем), італійця-дисидента (Річі), жінку-інструктора компартії (Ніна Петровка), щоб показати нібито всеохопність комуністичної інфільтрації та її руйнівний вплив на різні верстви американського суспільства. Сюжет демонструє жорстокість партії: коли Річі починає ставити запитання про демократичність «диктатури пролетаріату», його вбивають. Єврейський поет Генрі, також розчарувавшись і виступивши з патріотичною промовою про американський прапор, стає об'єктом остракізму і

закінчує життя самогубством. Його трагічна доля могла інтерпретуватися як спроба провести паралель між стражданнями євреїв від нацизму та новою загрозою від комунізму, наголошуючи на нелюдності обох тоталітарних ідеологій. Важливим елементом є і зображення комуністів як расистів, що мало на меті дискредитувати їхні заяви про рівність та відштовхнути меншини від комуністичних ідей. Фільм активно використовує поколіннєвий конфлікт: молодих персонажів зображено як більш схильних піддатися комуністичним маніпуляціям, тоді як старше покоління виступає як «моральний компас», уособлюючи традиційні американські цінності. Повернення персонажів, які «заблукали», до родини та релігії символізує правильний шлях. Натомість персонажі, що залишаються вірними партії до кінця або активно шкодять іншим (як Івонн), або гинуть, або божеволіють. Фінал фільму, де головні герої Білл та Ніна знаходять порятунок, звернувшись до шерифа, якого діти називають «дядько Сем», символізує тріумф американського порядку, закону та патріотизму над хаосом та небезпекою комунізму.

Іншим яскравим прикладом є фільм «Я був комуністом для ФБР» (*I Was a Communist for the FBI, 1951*), що засновано на реальних свідченнях таємного агента Метта Цветіка. Цей фільм у напівдокументальному стилі показує роботу агента під прикриттям, наголошуючи на особистій ціні такої діяльності — відчуження від родини, яка вважає його справжнім комуністом. Пропагандистський наратив тут підсилюється кількома моментами: безпосередній зв'язок американських комуністів із завданнями з Кремля, що зображувало їх «п'ятою колоною»; висвітлення їхніх методів (розпалювання заворушень, страйків); зображення їх як лицемірів (використання прав США), расистів та антисемітів; показ кохання та релігії (через постать священника-помічника) як протиотрути від комунізму та фінальне моральне засудження ідеології через свідчення головного героя.

Ще одним прикладом фільму, що апелював до страхів епохи, але з іншим підходом, є «Вторгнення в США» (*Invasion, U.S.A., 1952*). Якщо попередні стрічки зосереджувалися на прихованій загрозі інфільтрації, то цей фільм

використовував тактику прямого шокового залякування, моделюючи сценарій повномасштабного військового вторгнення та атомної війни на американській землі. Хоча ворог у кінострічці прямо не називався, історичний контекст, маршрут вторгнення та акценти персонажів чітко вказували на Радянський Союз¹. Фільм зображував експансіоністську радянську імперію та занадто "м'яких" американців, неготових до належного захисту свободи, таким чином пропагуючи необхідність посилення ролі держави та громадянської пильності. Цікаво, що фінал стрічки представляв вторгнення як ілюзію, нав'язану масовим гіпнозом, з чітким дидактичним посилом про необхідність бути напоготові².

Анонімність ворога у фільмі є важливою особливістю, що дозволяє універсалізувати загрозу та зосередити увагу на самому жаху вторгнення, візуалізованому через використання документальних кадрів атомних вибухів та руйнацій, що монтуються в сцени атак на американські міста та об'єкти. Фільм показує паніку та хаос, маючи на меті максимально налякати глядача та підкреслити нагальну потребу в військовій готовності та цивільній обороні. Фінал, де персонажі виходять з трансу і вирішують діяти, є прямим попередженням та закликком до пильності.

Отже, аналіз таких фільмів, як «Червона загроза», «Я був комуністом для ФБР» та «Вторгнення в США», демонструє різні, хоча й взаємопов'язані стратегії американської кінопропаганди часів ранньої холодної війни — від докладного психологічного та морального портретування внутрішнього ворога-комуніста до масштабного залякування сценаріями зовнішньої агресії та тотальної війни. Усі вони працювали на демонізацію ідеологічного супротивника (явно чи неявно пов'язаного з СРСР), мобілізацію громадської думки та легітимацію політики стримування адміністрації Трумена.

¹ History News Network. (2007, February 28). Invasion USA (1952): It Can Happen Here. URL: <https://www.historynewsnetwork.org/article/invasion-usa-1952-it-can-happen-here> (дата звернення: 12.05.2025)

² Shcherbenok A. Cold War Cinema in the Soviet Union and the United States. Miami University. 2007. P. 4

3.2. Комікси та мультфільми: образ «радянського ворога» для широкої аудиторії

Поряд із кінематографом, який вимагав від глядача певного часу та умов для перегляду, анімація та комікси стали надзвичайно ефективними каналами для поширення ідеологічних наративів у період ранньої холодної війни. Їхня візуальна привабливість, здатність до спрощення складних ідей через яскраві образи та метафори, а також доступність для найширших верств населення, включно з дітьми та підлітками, робили ці медіа потужним інструментом пропаганди. Через них образ «радянського ворога» та комуністичної загрози набував конкретних, часто карикатурних, але завжди емоційно заряджених рис, глибоко проникаючи у масову свідомість.

Одним із найяскравіших прикладів анімаційної пропаганди, що безпосередньо зверталася до ідеологічного протистояння, є короткометражний мультфільм «Зроби свободу своєю» (Make Mine Freedom, 1948). Створений студією John Sutherland Productions для консервативного Harding College, він є майстерною алегоричною апологією американського капіталізму та нищівною критикою будь-яких форм колективізму, що в контексті часу легко зчитувалися як прямий випад проти комунізму та соціалізму. Детальний аналіз стенограми цього мультфільму розкриває багатопланові пропагандистські техніки, спрямовані на формування позитивного образу «свого» та дискредитацію «чужого».

Мультфільм розпочинається з ідеалізації американського способу життя, де свободу представлено не як абстрактне поняття, а як сукупність конкретних повсякденних практик та прав: для підлітка це безтурботне дозвілля в кав'ярні («The Malt Shop on the corner»), для старшого покоління — спокійний відпочинок («Grandpa it's the front porch in the cool of the evening»), для родини — духовні цінності («Church on Sunday morning»). Ця пасторальна картина підкріплюється прямим переліком фундаментальних американських свобод, таких як свобода праці, слова, власності, захист від незаконного обшуку, право на справедливий

суд та свобода віросповідання. Наратор урочисто проголошує: «Саме ці свободи зробили Америку сильною» («it is these freedoms that have made America strong»). Така преамбула створює емоційно привабливий образ США як землі обітованої, яку необхідно захищати.

На цьому тлі розгортаються соціальні тертя — конфлікти між робітниками та менеджментом, взаємні звинувачення та нерішучість політика, який намагається бути «суворо нейтральним». Саме у мить суспільної розгубленості на сцену виходить алегоричний антагоніст «доктор Утопія» зі своїм чудодійним еліксиром ISM. Цей ISM подано як універсальний засіб від усіх «хвороб політичного тіла», обіцяючи неймовірні вигоди: вищі зарплати, скорочений робочий день, повну безпеку, величезні прибутки без страйків і навіть ідеальну погоду. Це є очевидною карикатурою на утопічні обіцянки комуністичної пропаганди. Пропагандистська пастка полягає в тому, що цей ISM пропонують нібито «абсолютно безкоштовно», вимагаючи натомість лише підписати угоду, текст якої розкриває справжню ціну: «Цим я передаю ISM Incorporated все, що маю, включаючи мою свободу, свободу моїх дітей та дітей моїх дітей, в обмін на що згаданий ISM обіцяє піклуватися про мене вічно».

Персонаж Джон К'ю Паблік (John Q. Public), що символізує пересічного, розсудливого американця, виступає голосом опору, закликаючи «спочатку спробувати» формулу ISM, перш ніж відмовлятися від свободи. Цей сюжетний хід дозволяє візуалізувати наслідки впровадження ISM, які постають як справжній тоталітарний кошмар. Робітник, який намагається страйкувати, дізнається, що «держава забороняє страйки», а його профспілка перетворюється на державний інструмент контролю (йому присвоюють номер 1313). Капіталіста (виробника) позбавляють приватної власності з вердиктом «Жодної приватної власності. Немає ніякого тебе!», викидаючи його на вулицю. Фермери втрачають право голосу, а держава повністю бере на себе планування їхнього життя. Атмосфера брехні та примусу підкреслюється нав'язливим повторенням фрази «все гаразд» на тлі очевидного жаху та розпачу персонажів.

Для контрасту з цим антиутопічним світом ISM, мультфільм пропонує апологію капіталізму через історію успіху винахідника Джо Доукса. У 1890-х роках, маючи лише ідею та свободу діяти («because he was free to dream his dream and Tinker»), він залучає капітал від родичів та друзів, які стають «капіталістами», і наратор заспокоює: «Не шарійтеся, друзі, тут немає чого соромитися» і створює процвітаючу автомобільну індустрію. Цей епізод підкреслює важливість індивідуальної ініціативи, вільного підприємництва та співпраці капіталу, менеджменту й праці («because Capital Management and labor work together Joe's idea grew») як основи американського успіху. Далі наведено пропагандистські забарвлені статистичні дані про економічні та соціальні досягнення США, які подано як беззаперечний результат капіталістичної системи.

Фінал мультфільму містить прямий пропагандистський заклик: Джон К'ю Паблік попереджає про небезпеку тих, хто «проповідує розбрат... через класову боротьбу, расову ненависть чи релігійну нетерпимість», оскільки вони «прагнуть позбавити нас свободи та зруйнувати саме наше життя». Натовп символічно проганяє «доктора Утопію» з його ISM, а мультфільм завершено твердженням, що «спільна праця для створення все більшого достатку матеріальних та духовних цінностей для всіх — ось секрет американського процвітання».

Потужним інструментом візуальної пропаганди та формування образу «радянського ворога» в період ранньої холодної війни стали комікси. Яскравим прикладом такого роду продукції є антикомуністичний комікс *Is This Tomorrow: America Under Communism!*, виданий у 1947 році Катехитичною освітньою спілкою (Catechetical Guild Educational Society). Його заявлена мета була прямолінійною: «Змусити вас ДУМАТИ! Щоб ви були більш пильними до загрози комунізму». Цей комікс, розрахований на найширшу аудиторію, пропонував візуалізовану інтерпретаційну модель того, яким би був комуністичний режим у Сполучених Штатах, спираючись на вже наявні в американському суспільстві страхи та уявлення про СРСР.

Наратив коміксу розгортає похмуру картину поступового захоплення влади в США комуністами, які діють як «дисципліновані п'яті колоністи Кремля». Важливо, що спочатку це не зовнішнє вторгнення, а внутрішня підривна діяльність. Комуністичні лідери, очолювані фігурою «радника Джонса», використовують наявні соціально-економічні проблеми, такі як посуха та страйки на виробництві, для створення хаосу та суспільного невдоволення. Їхні методи містять інфільтрацію в ключові інститути, створення «фронтних» організацій для обману громадськості та залучення на свій бік впливових осіб (наприклад, сенаторів), маніпуляцію профспілками шляхом затягування зборів до відходу рядових членів та обрання власних лідерів, розпалювання класової, расової та релігійної ворожнечі, що призводить до масових заворушень та самосудів. Кульмінацією підривної діяльності стає пряме насильство включно з вбивствами політичних опонентів (президента та віцепрезидента) та організацією вуличних боїв з використанням барикад. Візуальним підтвердженням зв'язку з СРСР слугує зображення портрета Сталіна на стіні під час таємних зборів комуністичних змовників у Нью-Йорку, де обговорюють плани захоплення США.

Після інсценованого вбивства президента та віцепрезидента спікер Палати представників, який потрапив під вплив комуністів, стає президентом та запроваджує надзвичайний стан, надаючи комуністам екстраординарні повноваження. Це стає початком встановлення тоталітарного режиму. Відбувається тотальний контроль над інформаційним простором: націоналізується телефонна система, забороняється прийом закордонних радіопередач, а преса змушена публікувати лише урядову інформацію. Система освіти зазнає кардинальних змін: в університетах та школах запроваджується викладання комуністичної ідеології новими «професорами», відбувається публічне спалення «старих» книг включно з Біблією, а дітей навчають доносити на батьків та ставити лояльність до держави вище за родинні зв'язки. Націоналізується промисловість, банки, а економіка переводиться на рейки «п'ятирічного плану». Запроваджується жорсткий контроль над

розповсюдженням продовольства, яке стає інструментом тиску та винагороди для лояльних («Тільки члени партії отримували їжу. Голод прийшов до Америки»). Цей епізод з голодом, особливо враховуючи рік видання коміксу (1947), міг слугувати прямою алюзією на післявоєнний радянський голод 1946—1947 років, інформація про який, попри намагання СРСР її приховати, доходила до західної аудиторії. Комуністи навмисно спалюють запаси продовольства, щоб звинуватити «антикомуністів» та посилити залежність населення від держави.

Комікс рясніє алюзіями на радянські реалії, адаптованими до американського контексту. Проведення виборів з єдиним списком від комуністичної партії та позбавлення права голосу «антикомуністів», а також залякування виборців є прямою калькою недемократичних радянських практик. Повний контроль над фермерськими господарствами, конфіскація врожаю (80% державі) та оголошення сільськогосподарських тварин і техніки державною власністю — усе це мало відображати радянську модель колективізації. Жорстока антирелігійна кампанія, що включає закриття церков, конфіскацію майна, пропаганду атеїзму в школах та переслідування священнослужителів, яким пропонують «зняти рясни та працювати на державу», прямо вказувала на політику СРСР щодо релігії. Для дискредитації церкви використовують методи провокацій та вимушених зізнань, як у випадку з персонажем Джимом Лінчем, якого змушують свідчити проти архієпископа. Навіть спорядження незгодних до віддалених таборів (у коміксі це Аляска та Північна Дакота), де їх змушують до важкої праці, слугувала аналогом радянської системи ГУЛАГу, де Аляска символічно заміняла Сибір. Партійна термінологія, наприклад, використання звернення «Comrades» (Товариші), також додавала радянського колориту.

Центральною фігурою комуністичного перевороту є «радник Джонс». Його образ як ідеолога та керівника, керованого ззовні (прямі вказівки з Кремля, назва «п'ятої колони Кремля» у вступі), а також можливі візуальні риси (що потребує окремого візуального аналізу з боку дослідника), могли викликати у тогочасного читача асоціації з В. І. Леніним, особливо зважаючи на поширені на Заході наративи про зовнішнє фінансування та підтримку більшовицької

революції. Те, що після раптової смерті Джонса його місце негайно займає інший лідер, який проголошує незмінність курсу на світове панування комунізму, може інтерпретуватися як алюзія на Й. В. Сталіна, який на момент виходу коміксу очолював СРСР, уособлюючи для американців тривалість та жорстокість комуністичної загрози. Прикметно, і візуально фігура наступника може мати риси, що схожі на сталінські (що також є полем для візуального аналізу). Сама фраза «Комунізм не залежить від однієї людини — це ідея уряду, який планує правити світом» наголошувала на системному та глобальному характері небезпеки.

Отже, комікс *Is This Tomorrow: America Under Communism!* використовував широкий арсенал візуальних та наративних засобів для створення емоційно зарядженого, спрощеного та демонізованого образу комунізму. Він не лише попереджав про потенційну загрозу, а й пропонував американській аудиторії готову інтерпретаційну модель радянської системи, проєктуючи її найстрашніші, на думку авторів, риси на американську дійсність. Це робило його ефективним знаряддям антикомуністичної пропаганди, спрямованої на мобілізацію громадської думки, на підтримку політики стримування та нагнітання антирадянських настроїв у суспільстві.

3.3. Візуальні символи, гасла та ідеологічні маркери в популярній культурі

Арсенал пропагандистських інструментів тієї епохи не вичерпувався лише кіно та анімацією. У даному підрозділі ми маємо на меті поглибити наше розуміння функціонування цих механізмів, звернувшись до аналізу плакатного мистецтва, що стало одним із найпотужніших візуальних рупорів «червоної паніки», а також до дослідження знакових промов ключових політичних та військових фігур того часу — президента Гаррі Трумена та генерала Дугласа Макартура.

Вибір саме цих двох постатей для детального аналізу їхньої риторики зумовлено не лише їхньою беззаперечною історичною вагою, а й складною

діалектикою їхніх взаємин та ролей у розгортанні антикомуністичної кампанії. З одного боку, і Трумен, і Макартур були виразними апологетами жорсткої лінії щодо Радянського Союзу та поширення комунізму, кожен зі свого боку сприяв нагнітання атмосфери «червоної паніки». Гаррі Трумен, як голова держави, закладав ідеологічні та політичні підвалини «доктрини стримування», його промови формували офіційний дискурс протистояння, визначаючи СРСР як екзистенційну загрозу американським цінностям. Генерал Макартур, зі свого боку, як харизматичний військовий лідер, що командував силами ООН у Кореї, уособлював для багатьох американців рішучу військову відповідь на комуністичну агресію, а його публічні виступи часто відзначалися безкомпромісністю та войовничим запалом. З іншого боку, саме між цими двома діячами спалахнула гостра публічна конфронтація, кульмінацією якої стало звільнення Макарута президентом через розбіжності у стратегії ведення Корейської війни. Цей конфлікт є надзвичайно показовим. Він висвітлює не лише персональні амбіції чи тактичні розбіжності, а й глибинні особливості функціонування американської політичної системи та пропагандистської машини. Становище зобов'язувало: Трумен, як президент, ніс колосальну відповідальність за кожне своє слово, його риторика, хоч і тверда, мала враховувати складний комплекс внутрішніх та міжнародних факторів, адже ціна помилки була надто високою. Водночас саме його політика, спрямована на мобілізацію нації проти комунізму, могла створювати підґрунтя, на якому інші, менш обтяжені всеосяжною відповідальністю фігури, як-от генерал Макартур, прагнули радикалізувати цю саму політику, вимагаючи більш рішучих та ризикованих дій. Отже, аналіз промов Трумена та Макарута дозволить виявити ключові ідеологічні маркери та гасла, що циркулювали в тогочасній суспільній свідомості.

Промова президента Гаррі Трумена, виголошена перед об'єднаною сесією Конгресу 12 березня 1947 року, увійшла в історію як «доктрина Трумена»¹ і стала поворотним моментом у формуванні американської зовнішньої політики

¹ National Archives. Truman Doctrine (1947). Milestone Documents. URL: <https://www.archives.gov/milestone-documents/truman-doctrine> (дата звернення: 23.04.2025).

повоєнного періоду та ключовим ідеологічним маніфестом початку холодної війни. Як зазначає Офіс історика Державного департаменту США, ця доктрина фактично переорієнтувала зовнішню політику США від традиційної позиції уникнення регіональних конфліктів, що безпосередньо не стосувалися країни, до можливого втручання у віддалені конфлікти¹[1]. Хоча безпосереднім приводом для звернення стала нагальна потреба надання фінансової та економічної допомоги Греції та Туреччині, які опинилися під загрозою комуністичного впливу після того, як Велика Британія повідомила про неможливість подальшої їх підтримки², промова вийшла далеко за межі конкретної ситуації. Вона сформулювала глобальне бачення американської ролі у світі, що дедалі більше поляризувався, і стала, як часто зазначають історики, фактичним оголошенням холодної війни³. Хоча зазначимо, якщо і вважати це початком холодної війни, то саме публічним оголошенням.

Звертаючись до Конгресу, Трумен майстерно обґрунтував необхідність допомоги Греції, змальовуючи її тяжке економічне становище, спричинене війною, окупацією та руйнуванням інфраструктури німецькими військами. Він наголосив, що ця ситуація використовується «войовничою меншістю» для створення «політичного хаосу», а саме існування грецької держави опинилося під загрозою через «терористичну діяльність кількох тисяч озброєних людей, очолюваних комуністами». Тож внутрішні проблеми Греції одразу ж були вписані у ширший контекст комуністичної загрози, що поширювалася і на Туреччину, ставлячи під загрозу стабільність усього Близького Сходу. Утім, ключовим моментом промови, що мав далекосяжні ідеологічні наслідки, стало формулювання Труменом універсального принципу. Президент заявив, що «майже кожна нація повинна обирати між альтернативними способами життя». Він чітко протиставив ці два шляхи:

¹ U.S. Department of State, Office of the Historian. The Truman Doctrine, 1947. Milestones in the History of U.S. Foreign Relations. URL: <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/truman-doctrine> (дата звернення: 24.04.2025).

² Truman Library. Harry Truman and the Truman Doctrine. URL: <https://www.trumanlibrary.gov/education/lesson-plans/harry-truman-and-the-truman-doctrine> (дата звернення: 24.04.2025).

³ HISTORY. President Truman announces the Truman Doctrine / *March 12, 1947*. This Day In History. URL: <https://www.history.com/this-day-in-history/truman-doctrine-is-announced> (дата звернення: 24.04.2025).

- Перший спосіб життя ґрунтується на «волі більшості, і вирізняється вільними інститутами, представницьким урядом, вільними виборами, гарантіями індивідуальної свободи, свободою слова та віросповідання, а також свободою від політичного гноблення».
- Другий спосіб життя ґрунтується на «волі меншості, насильно нав'язаній більшості. Він спирається на терор та гноблення, контрольовану пресу та радіо; фіксовані вибори та придушення особистих свобод».

Це бінарне протиставлення стало наріжним каменем для ідеологічного обґрунтування американської політики. Трумен недвозначно заявив: «Я вважаю, що політикою Сполучених Штатів має бути підтримка вільних народів, які чинять опір спробам підкорення збройними меншинами або зовнішнім тиском»¹. Це гасло — «підтримка вільних народів» — перетворилося на один із центральних ідеологічних маркерів, що використовувалися для легітимації дій США на міжнародній арені. Трумен пов'язав поширення «тоталітарних режимів», нав'язаних вільним народам, із підривом основ міжнародного миру і, отже, безпеки Сполучених Штатів. Він наголосив, що «насіння тоталітарних режимів живляться злиднями та нуждою. Вони поширюються і ростуть на злому ґрунті бідності та розбрату. Вони досягають повного зростання, коли вмирає надія народу на краще життя». Тож економічна допомога та підтримка демократичних інститутів подавалися не лише як альтруїстичний акт, а й як стратегічна необхідність, що згодом знайшло своє продовження у Плані Маршалла². Загалом, «доктрина Трумена» окреслила основні ідеологічні контури політики «стримування комунізму»³ та визначила риторіку, яка супроводжувала її реалізацію, вплинувши на мобілізацію американського суспільства та виправдання активної ролі США на світовій арені як захисника «вільного світу».

¹ National Archives. Truman Doctrine (1947). Milestone Documents. URL: <https://www.archives.gov/milestone-documents/truman-doctrine> (дата звернення: 26.04.2025).

² Khan Academy. The Truman Doctrine and the Marshall Plan. US History. URL: <https://www.khanacademy.org/humanities/us-history/postwarera/postwar-era/a/start-of-the-cold-war-part-2> (дата звернення: 26.04.2025).

³ Britannica. Truman Doctrine / *Definition & Facts*. URL: <https://www.britannica.com/event/Truman-Doctrine> (дата звернення: 26.04.2025).

Одним із найяскравіших прикладів мобілізації суспільства через конструювання ідеологічних маркерів та гасел стала сумнозвісна промова сенатора-республіканця Джозефа Р. Маккарті, виголошена 9 лютого 1950 року у Вільнгу, Західна Вірджинія. Цей виступ фактично катапультивав маловідомого до того сенатора на національну арену та вважається ключовим моментом в ескалації «червоної паніки» в американському суспільстві¹. Кінець 1940-х — початок 1950-х років було позначено зростанням тривоги в американському суспільстві, підживленої низкою подій: успішне випробування атомної бомби Радянським Союзом, перемога комуністів у Китаї та початок Корейської війни. Саме на цьому тлі промова Маккарті знайшла такий значний відгук.

Центральною тезою Маккарті, що миттєво захопила заголовки газет, була його заява про наявність у його списку осіб (кількість яких у різних версіях промови та наступних коментарях варіювалася від 205 до 57), які є членами Комуністичної партії, проте продовжують працювати й формувати політику в Державному департаменті США. Ця заява про «ворогів всередині» стала наріжним каменем того, що згодом отримало назву «маккартизм»².

Утім, особливої уваги заслуговує саме ідеологічне обрамлення цієї загрози, яке Маккарті майстерно вибудував. Він наполягав, що фундаментальний конфлікт епохи — це не просто зіткнення націй за території чи матеріальні здобутки, а «війна між двома діаметрально протилежними ідеологіями». Він чітко визначив ці ідеології через призму релігії: «Величезна різниця між нашим західним християнським світом та атеїстичним комуністичним світом не є політичною, панове, вона моральна»³. Ця дихотомія «християнський світ-атеїстичний комунізм» стала лейтмотивом усього виступу. Маккарті звинуватив Карла Маркса в тому, що той «відкинув Бога як обман», а Леніна та Сталіна — у рішучості знищити будь-яку націю чи народ, що вірить у Бога, стверджуючи про

¹ Lumen Learning. The Cold War Red Scare, McCarthyism, and Liberal Anti-Communism. US History II (American Yawp). URL: <https://courses.lumenlearning.com/suny-ushistory2ay/chapter/the-cold-war-red-scare-mccarthyism-and-liberal-anti-communism-2/> (дата звернення: 29.04.2025).

² Miller Center. McCarthyism and the Red Scare. URL: <https://millercenter.org/the-presidency/educational-resources/age-of-eisenhower/mccarthyism-red-scare> (дата звернення: 30.04.2025).

³ Britannica. McCarthyism / Definition, History, & Facts. URL: <https://www.britannica.com/event/McCarthyism> (дата звернення: 30.04.2025).

неможливість їхнього співіснування з комуністичною державою. Комуністичну ідеологію було представлено як своєрідну «релігію аморалізму», що загрожує завдати людству нищівної шкоди.

Кульмінаційним моментом у цьому ідеологічному протиставленні є пряма заява Маккарті: «Сьогодні ми ведемо фінальну, тотальну битву між комуністичним атеїзмом та християнством»¹. Повторюючи цю думку, він запитував аудиторію, чи може хтось бути настільки сліпим, щоб не бачити, що «настав час для вирішального зіткнення між демократичним християнським світом та комуністичним атеїстичним світом?».

Висловлювання «комуністичний атеїзм», «християнський світ», «зрадницькі дії» були в промові Маккарті як потужні ідеологічні маркери, що спрощували складну реальність до бінарної опозиції. У такій системі координат атеїзм міг легко маркуватися як ознака нелояльності, що перегукувалося із загальною стратегією американської пропаганди того часу, яка зображувала СРСР як «безбожну» державу, а комунізм асоціювала з антирелігійністю.

Візуальна пропаганда у формі плакатів також відігравала неабияку роль у формуванні суспільної думки та поширенні ідеологічних маркерів. Одним із таких прикладів є плакат «Поглянь за маску! Комунізм — це смерть» (LOOK BEHIND THE MASK! COMMUNISM IS DEATH), що з'явився у 1950-х роках (зображення доступне в колекції Бібліотеки Конгресу США², URL: <https://www.loc.gov/item/2002709883/>). Його центральним візуальним символом є маска, яка, можливо, схожа на риси Сталіна, що прикриває череп — універсальний символ смерті. Гасло є прямим і недвозначним, ототожнюючи комуністичну ідеологію зі смертельною небезпекою та обманом. Цей плакат мав потужний ідеологічний маркер: комунізм не просто політичний супротивник, а замасковане зло, що несе загибель. Образ черепа під маскою слугував для

¹ Senate.gov. "Communists in Government Service" *McCarthy Says*. URL: <https://www.senate.gov/about/powers-procedures/investigations/mccarthy-hearings/communists-in-government-service.htm> (дата звернення: 02.05.2025).

² Look Behind the Mask! Communism is Death. Harry S. Truman Library and Museum. Доступно за адресою: <https://www.trumanlibrary.gov/photograph-records/2013-3702> (дата звернення: 03.05.2025).

дегуманізації супротивника та апелював до первісного страху смерті, посилюючи емоційне сприйняття комунізму як абсолютної загрози.

Іншим характерним зразком візуально-текстової пропаганди є листівка або плакат «Американці... Не підтримуйте Червоних!!!!» (AMERICANS... DON'T PATRONIZE REDS!!!!), що також належить маккартизму 1950-х років (текст памфлету та його обговорення доступні в інтернет-архіві, наприклад, у матеріалах, пов'язаних з Мироном К. Фаганом¹, URL: https://archive.org/stream/MyronC.Fagan/Fagan%2C%20Myron%20C.-CEG-HQ-3_djvu.txt). Цей матеріал, який часто поширювали приватні антикомуністичні групи, не стільки використовував складні візуальні символи, скільки покладався на прямий текстуальний заклик та агресивне гасло. Головним ідеологічним маркером тут виступає поняття «червоні» (Reds) як синонім комуністів, що вже мало стійкі негативні конотації. Заклик «Не підтримуйте» вказував на конкретну дію — бойкот — і був спрямований проти ймовірного комуністичного впливу в американській індустрії розваг (телебачення, радіо, Голлівуд). У листівці йшлося, що Голлівуд та Бродвей є фінансовою опорою комуністичної пропаганди, а їхню продукцію використовує Москва для розпалювання ненависті до Америки та отруєння свідомості дітей. Отже, споживання певних культурних продуктів маркувалося як непатріотична, ба більше, навіть зрадницька дія, яку спрямовано на руйнування американських цінностей і допомогу «Москві та інтернаціоналістам знищити Америку». Це яскравий приклад того, як пропаганда намагалася регулювати не лише політичні погляди, але й повсякденні культурні практики громадян.

У плакаті «Як Сталін сподівається, що ми знищимо Америку» (HOW STALIN HOPES WE WILL DESTROY AMERICA) з'явився як обкладинка пропагандистського коміксу у 1951 році² (доступний через Social

¹ Fagan, Myron C. "Americans Don't Patronize Reds". Internet Archive. Доступно за адресою: https://archive.org/stream/FaganMyronC.CEGHQ18/foia/foia_Fagan_Myron_C.-CEG-HQ-5/Fagan_Myron_C.-CEG-HQ-5_djvu.txt (дата звернення: 03.05.2025).

² How Stalin Hopes We Will Destroy America. Social Welfare History Image Portal, VCU Libraries. Доступно за адресою: <https://images.socialwelfare.library.vcu.edu/items/show/293> (дата звернення: 03.05.2025).

Welfare History Image Portal, VCU Libraries, URL: <https://images.socialwelfare.library.vcu.edu/items/show/293>) використано дещо інший, але не менш дієвий підхід. Візуальним символом тут є постать Сталіна, який споглядає кришталеву кулю (або крізь збільшувальне скло на глобус), де зображені сцени хаосу та руйнації в Америці. Ідеологічний маркер цього плаката полягає в тому, що головна загроза для Америки походить не стільки від прямої радянської агресії, скільки від її власних внутрішніх проблем та саморуйнівних тенденцій (у самому коміксі йшлося про небезпеку інфляції). Гасло «Як Сталін сподівається, що ми знищимо Америку» перекладало акцент на внутрішню вразливість. Воно навіювало думку, що Сталін та СРСР терпляче очікують, доки Америка сама себе ослабить та зруйнує зсередини через економічні негаразди, соціальні розколи чи політичну недалекоглядність. Це був заклик до внутрішньої мобілізації, боротьби з власними проблемами та зміцнення американської системи зсередини як найкращий спосіб протистояти комуністичним розрахункам.

Отже, аналіз плакатного мистецтва доповнює картину пропагандистського впливу, демонструючи, як візуальні символи, влучні гасла та чітко визначені ідеологічні маркери використовували для демонізації комунізму, мобілізації суспільства на боротьбу з «червоною загрозою» та легітимації політики адміністрації Трумена в умовах холодної війни. Кожен із розглянутих плакатів, використовуючи власну візуальну мову та акценти, робив внесок у формування єдиного антикомуністичного наративу, що глибоко пронизував американську популярну культуру того періоду.

ВИСНОВКИ

Дослідження, присвячене всебічному аналізу образів Радянського Союзу в американській пропаганді періоду президентства Гаррі Трумена (1945 – 1953), дозволило системно розглянути складний та багатогранний процес конструювання образу ідеологічного «ворога» та його невід’ємної антитези – ідеалізованого образу «своїх». Досягнення поставленої мети – дослідити ключові образи СРСР та дотичних до нього понять, проаналізувати методи їх формування у взаємозв’язку з пропагандою американських цінностей, а також визначити специфіку та функції цих образів – виявило фундаментальну роль пропаганди у формуванні суспільної свідомості та легітимації державної політики США на зорі холодної війни.

Історичний аналіз підтвердив, що кардинальна трансформація геополітичної реальності після Другої світової війни, зокрема розпад антигітлерівської коаліції та становлення біполярного світу, створила об’єктивні передумови для глибокого ідеологічного протистояння між Сполученими Штатами та Радянським Союзом. Саме адміністрація Гаррі Трумена, усвідомлюючи масштаби нової загрози та проголошуючи доктрину «стримування комунізму», виступила каталізатором розгортання безпрецедентної за своїми масштабами пропагандистської машини. Ця машина, успадкувавши певні інструменти та підходи Офісу військової інформації (OWI) часів світової війни, була спрямована на системну дискредитацію СРСР та комуністичної ідеології як на внутрішній, так і на міжнародній аренах, забезпечуючи ідеологічне підґрунтя для американської зовнішньої політики.

Центральним механізмом американської пропаганди стало цілеспрямоване конструювання дихотомії «свій-чужий», що, як теоретично обґрунтовували В. О’Доннелл та Г. С. Джауєтт, є основою для формування потрібного сприйняття та спрямування поведінки мас. У цій системі координат американські цінності — свобода особистості та слова, демократичне врядування, вільне підприємництво, релігійність та верховенство права — репрезентувалися як втілення універсального добра та прогресу, формуючи

ідеалізований образ «вільного світу» на чолі зі США. На протипагу цьому Радянський Союз поступово наділяли рисами екзистенційного «ворога». При цьому важливо наголосити, що образ СРСР не був монолітним, а являв собою складний конгломерат взаємозамінних негативних уявлень: про комунізм як агресивну тоталітарну ідеологію, що прагне світового панування, комуністів як її фанатичних та підступних носіїв, що діють як «п'ята колона», та узагальнений образ «ворога», що загрожує фундаментальним американським цінностям. Цей процес формування стереотипів, що створювали, за Волтером Ліппманом, специфічне «псевдосередовище», підміняв складну реальність спрощеною та емоційно зарядженою картиною світу.

Ефективність пропагандистського впливу певною мірою забезпечувалася через майстерну апеляцію до емоційної сфери громадян. Домінуючою емоцією, що активно культивувалася, став страх: страх перед радянською військовою експансією, страх ядерного апокаліпсису (особливо після втрати США монополії на атомну зброю в 1949 р.) та всеохопний страх внутрішньої комуністичної інфільтрації, що живився гучними шпигунськими справами (як-от справи Алджера Хісса та подружжя Розенбергів) і діяльністю Комісії з розслідування антиамериканської діяльності. Цей страх, як зазначав Жак Еллюль, задовольняв певні психологічні потреби суспільства у визначеності та об'єкті для посилення тривоги, водночас сприяючи утвердженню логіки «держави національної безпеки», описаної М. Дж. Хоганом. Поряд зі страхом пропаганда мобілізувала патріотизм, національну гордість за американські досягнення та моральну зверхність над «безбожним комунізмом», а також праведний гнів щодо реальних чи уявних злочинів радянського режиму, що забезпечувало підтримку жорсткого зовнішньополітичного курсу.

Масова культура, відповідно до теоретичних уявлень про культурну гегемонію (Антоніо Грамші), «культурну індустрію» (Франкфуртська школа) та «соціологічну пропаганду» (Жак Еллюль), перетворилася на один із ключових каналів трансляції цих ідеологічних наративів. Голлівудський кінематограф активно включився у холодну війну, продукуючи фільми («Червона загроза», «Я

був комуністом для ФБР», «Вторгнення в США» тощо), які візуалізували підступність комуністичних агентів, жорстокість тоталітарного режиму та загрозу американським цінностям, водночас стверджуючи ідею неминучої перемоги «американського способу життя». Анімаційні стрічки на кшталт «Зроби свободу своєю» в алегоричній формі доносили до широкої аудиторії переваги капіталізму та небезпеку колективістських «ізмів». Особливо яскраво пропагандистські тропи виявилися в коміксах, як-от *Is This Tomorrow: America Under Communism!*, що в доступній та емоційно насиченій формі зображував жахи потенційного комуністичного майбутнього для США. Цей твір ряснів алюзіями на радянські реалії — від керівної ролі Кремля, п'ятирічок та колективізації до штучного голоду, переслідування релігії, системи концентраційних таборів (де Аляска символічно заміняла Сибір) та однопартійних виборів, а також містив образи комуністичних лідерів, які могли викликати асоціації з Леніним та Сталіним. Плакати, карикатури та інші форми візуальної комунікації доповнювали цей арсенал, використовуючи впізнавані символи (дядько Сем, американський прапор проти серпа і молота), гасла та ідеологічні маркери. Конструювання значення відбувалося через практики репрезентації, як їх аналізував Стюарт Голл, де дискурсивні формації, за Мішелем Фуко, визначали, що і як може бути сказано та подумано про «ворога», а образи набували рис «міфу», як зазначав Ролан Барт.

Аналіз конкретних пропагандистських матеріалів продемонстрував системне використання наративних та візуальних стратегій, спрямованих на демонізацію СРСР: стереотипізація, приписування агресивних намірів, наголошення на несумісності з американськими цінностями, використання гіперболізованих алюзій на радянські реалії, а також селективне надання інформації. Цілеспрямована пропагандистська діяльність відіграла неабияку роль у легітимації зовнішньополітичних ініціатив адміністрації Трумена, таких як Доктрина Трумена, План Маршалла, створення НАТО та військове втручання у Корейський конфлікт. На внутрішньополітичній арені вона сприяла

розгортанню антикомуністичної істерії («полювання на відьом») та консолідації американського суспільства на платформі протистояння глобальному комунізму.

Дослідження візуальних матеріалів, зокрема пропагандистських плакатів, підтвердило їхню ключову роль у конструюванні та поширенні ідеологічних наративів холодної війни. Плакат «Поглянь за маску!» ефективно використовував візуальну метафору (маска, що приховує череп) та пряме гасло для створення спрощеного, стереотипного образу «чужого» (комунізму) як смертельної замаскованої загрози, що відповідає концепції «псевдосередовища» В. Ліппмана та апелює до емоційного впливу, зокрема страху, як це описав Ж. Еллюлем. Листівка «Американці... Не підтримуйте Червоних!!!!» так само ілюструє механізм розпалювання «червоної паніки» через прямі заклики до дії та маркування певних груп як внутрішніх ворогів («п'ята колона»), що узгоджується з ідеєю «антикомуністичного фільтра» Е. Германа та Н. Хомського та сприяє формуванню дихотомії «свій-чужий» через мобілізацію патріотичних почуттів та страху. Плакат-комікс «Як Сталін сподівається, що ми знищимо Америку» демонструє конструювання образу ворога, який розраховує на саморуйнацію «своїх», тим самим наголошуючи на важливості внутрішньої єдності та економічної стабільності як запоруки протистояння «чужому», що відображає складніші механізми репрезентації та формування дискурсу, описані С. Голлом та М. Фуко.

Проведене дослідження також спонукає до ширших філософських роздумів щодо самої природи пропаганди та її складного, часто маніпулятивного, зв'язку з історичною реальністю. Виявлено, що пропаганда не виникає у вакуумі, а оперує певним набором фактів, подій чи суспільних настроїв. Однак її сутність полягає не в об'єктивному відтворенні дійсності, а в цілеспрямованій інтерпретації цих фактів крізь призму конкретних політичних інтересів та ідеологічних установок. У цьому аспекті — в активній роботі з інтерпретацією — можна вловити певну формальну схожість із самою сутністю історичної науки, яка також є процесом осмислення та критичної інтерпретації минулого. Утім, якщо метою академічного історичного дослідження є прагнення

до максимально можливої об'єктивності та всебічності, то пропаганда свідомо підпорядковує інтерпретацію задалегідь визначеній меті. При цьому виникає фундаментальне питання про первинність у дихотомії «свій-чужий»: спочатку створювався образ ворога, який автоматично визначав усе протилежне як «своє», чи ствердження власної ідентичності вимагало створення контрастного образу «іншого». Дане дослідження схиляє до висновку про взаємозумовлений та синергетичний характер цих процесів. Американська пропаганда часів Трумена відштовхувалася від вже наявної системи американських цінностей, але саме поява чітко артикульованої «радянської загрози» дозволила мобілізувати ці цінності, надати їм нового звучання та загострити їх через контраст із сконструйованим образом ворога. Тож образ «свого» та образ «чужого» формувалися та зміцнювалися у нерозривному діалектичному зв'язку.

Дослідження підтверджує, що пропагандистські образи, одного разу сформовані та вкорінені у суспільній свідомості, мають довготривалий вплив на національну ідентичність, політичну культуру та міжнародні відносини. Розуміння механізмів їх створення та функціонування в період ранньої холодної війни не втрачає своєї актуальності й сьогодні, адже, як слушно зауважували ще на початку цього століття і підтверджували сучасними подіями, інформаційно-ідеологічне протистояння може відроджуватися на нових етапах історії, а методи пропаганди, апробовані в середині ХХ століття, продовжують активно застосовувати в сучасних інформаційних війнах та гібридних конфліктах. Це вкотре наголошує на фундаментальному значенні критичного осмислення інформаційного простору та виховання стійкості до маніпулятивних впливів у сучасному світі.

Зрештою, розглядаючи масштаби та інтенсивність американської антирадянської пропаганди часів Трумена, неможливо оминати припущення, що її агресивний характер був не лише виявом ідеологічної боротьби чи демонстрацією сили. Найімовірніше, певною мірою його було породжено глибинним екзистенційним страхом, що охопив світ на зорі ядерної епохи. У цьому новому небезпечному світі, де дві наддержави мали змогу до взаємного

знищення, гучна пропаганда та войовнича риторика могли слугувати не стільки для залякування супротивника, скільки для маскуванню власної вразливості та тривоги. Можливо, саме цю парадоксальну природу нового світового порядку, де демонстрація сили прикривала глибинний страх, вловив свого часу Джордж Орвелл, чиї слова про атомну епоху лунають сьогодні особливо пронизливо: «Якби атомна бомба виявилася такою дешевою та простою у виробництві, як велосипед чи будильник, то ми б знову повернулися до варварства; з іншого боку, це означало б кінець національного суверенітету й централізованої поліційної держави. Якщо ж вона — а схоже, так і є — це рідкісний і дорогий об'єкт, створити який так само складно, як броненосець, то, найімовірніше, покласти край широкомасштабним війнам можна лише ціною продовження на невизначений час «миру, який не є миром»¹.

¹ Орвелл Дж. «Ви й атомна бомба». URL: <https://sensormedia.com.ua/culture/dzhordzh-orvell-vy-y-atomna-bomba/> (дата звернення: 04.04.2025)

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Доктрина Трумена. URL: https://pstgu.ru/download/1180716282.doctrina_troumena.pdf (дата звернення: 26.01.2025).
2. Зроби свободу своєю (Make Mine Freedom) [анімаційний фільм] / реж. Д. Гордон; John Sutherland Productions / Harding College. США. 1948.
3. Орвелл Дж. «Ви й атомна бомба». URL: <https://sensormedia.com.ua/culture/dzhordzh-orvell-vy-y-atomna-bomba/> (дата звернення: 04.04.2025)
4. Червона загроза (The Red Menace) [кінофільм] / реж. Р. Г. Спрінгстін ; Republic Pictures. США. 1949.
5. Черчілль В. «М'язи миру». Промова 5 березня 1946 р. в Фултоні. URL: <https://zbruc.eu/node/103756> (дата звернення: 16.01. 2025).
6. Information Control and Propaganda: Records of the Office of War Information. Part I: The Director's Central Files, 1942–1945 / ed. D. H. Culbert ; guide comp. by J. H. Mitchell. Frederick, MD : University Publications of America, Inc., 1986. xvi, 27 p.
7. Invasion U.S.A. (Вторгнення в США) [кінофільм] / реж. А. Е. Грін ; American Pictures Corp. / Columbia Pictures. США. 1952.
8. I Was a Communist for the FBI (Я був комуністом для ФБР) [кінофільм] / реж. Г. Дуглас ; Warner Bros. Pictures. США. 1951.
9. «Is This Tomorrow: America Under Communism!» (1947)
10. Japanese Relocation [документальний кінофільм] / Office of War Information (OWI). США. 1942.
11. Kennan G. F. The Sources of Soviet Conduct. URL: <https://www.foreignaffairs.com/russian-federation/george-kennan-sources-soviet-conduct> (дата звернення: 24.01.2025).
12. National Archives - Unwritten Record Blog. Fractured Ideals: Japanese American Internment through a Government Lens. 16.02.2017. URL: <https://unwritten-record.blogs.archives.gov/2017/02/16/fractured-ideals->

- [japanese-american-internment-through-a-government-lens/](#) (дата звернення: 13.02.2025).
13. National Archives. Truman Doctrine (1947). Milestone Documents. URL: <https://www.archives.gov/milestone-documents/truman-doctrine> (дата звернення: 23. 04. 2025).
14. NSC 68: *United States Objectives and Programs for National Security*. A Report to the President Pursuant to the President's Directive of January 31, 1950. Washington: National Security Council, April 14, 1950
15. The Woman on Pier 13 (також відомий як I Married a Communist) [кінофільм] / реж. Р. Стівенсон ; RKO Radio Pictures. США. 1949.
16. Аністратенко Т. Радянські інтерпретації доктрини Трумена 1947 року. *Сторінки історії. Збірник наукових праць*, № 51. 2020. С. 186-205.
17. Городня Н. Дипломатична служба Джорджа Ф. Кеннана у СРСР (1952 р.): можливості та виклики. *Американська історія та політика*. 2024. № 18. С. 95–111.
18. Кошелєв А. Формування історичної пам'яті суспільства США через публічний простір міст (друга половина XIX – XXI ст.). *Американська історія та політика*. 2023. № 16. С. 20–29.
19. Aoki K. Outsider Citizens: Film Narratives About the Internment of Japanese Americans. University of Maryland School of Law. 2003. URL: https://digitalcommons.law.umaryland.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1662&context=fac_pubs (дата звернення: 17.03.2025)
20. AFSA (American Foreign Service Association). Why the Office of War Information Still Matters. *Foreign Service Journal*, June 2022. URL: <https://afsa.org/why-office-war-information-still-matters> (дата звернення: 07.02.2025)
21. Britannica. McCarthyism. *Definition, History, & Facts*. URL: <https://www.britannica.com/event/McCarthyism> (дата звернення: 30.04.2025)

22. Britannica. Truman Doctrine. *Definition & Facts*. URL: <https://www.britannica.com/event/Truman-Doctrine> (дата звернення: 26.04.2025)
23. Cinema History Online. *I Married a Communist or Woman on Pier 13 (1949)*. 05.07.2019. URL: <https://cinemahistoryonline.com/2019/07/05/i-married-a-communist-or-woman-on-pier-13-1949/> (дата звернення: 04.04.2025)
24. Cold War Radio Museum. President Truman Launches The “Campaign of Truth”. URL: <https://www.coldwarradiomuseum.com/timeline/president-truman-launches-the-campaign-of-truth/> (дата звернення: 24.02.2025)
25. Ellul J. *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes* / transl. by K. Kellen, J. Lerner ; with an introd. by K. Kellen. New York : Vintage Books, 1973. xix, 320 p.
26. Federal Judicial Center. The Rosenberg Trial. *Famous Federal Trials*. URL: https://www.fjc.gov/sites/default/files/trials/Rosenberg_Trial_1.pdf (дата звернення: 14.03.2025)
27. Hall S. *The Work of Representation. Representation: Cultural Representations and Signifying Practices* / ed. S. Hall. London : Sage Publications in association with The Open University, 1997. P. 13–74.
28. Herman E. S., Chomsky N. *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York : Pantheon Books, 1988. xl, 412 p.
29. HISTORY. President Truman announces the Truman Doctrine March 12, 1947. *This Day In History*. URL: <https://www.history.com/this-day-in-history/truman-doctrine-is-announced> (дата звернення: 24.04.2025)
30. History News Network. *Invasion USA (1952): It Can Happen Here*. 28.02.2007. URL: <https://www.historynewsnetwork.org/article/invasion-usa-1952-it-can-happen-here> (дата звернення: 12.04.2025)
31. Hogan M. J. *A Cross of Iron: Harry S. Truman and the Origins of the National Security State, 1945–1954*. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. xiv, 527 p.

32. Jowett G. S., O'Donnell V. Propaganda & Persuasion. 6th ed. Los Angeles : Sage Publications, 2015. xiii, 466 p.
33. Kissinger, H. (1994). Diplomacy. Simon & Schuster.
34. Khan Academy. The Truman Doctrine and the Marshall Plan. *US History*. URL: <https://www.khanacademy.org/humanities/us-history/postwarera/postwar-era/a/start-of-the-cold-war-part-2> (дата звернення: 26.04.2025)
35. Kumar A. The Effects of Hollywood McCarthyism on the American Public. Cloudfront.net, May 2024. URL: https://d1oemxqau9vshd.cloudfront.net/app/uploads/sites/6/2024/05/Kumar_McCarthyism-at-the-Movies.pdf (дата звернення: 06.05.2024)
36. Leab D. J. How Red was my Valley: Hollywood, the Cold War Film, and I Married A Communist. *Journal of Contemporary History*. 1984. Vol. 19, No. 1. P. 59–88.
37. Lippmann W. Public Opinion. New Brunswick ; London : Transaction Publishers, 1991 (reprint of 1922 ed.). xliv, 427 p.
38. Lumen Learning. The Cold War Red Scare, McCarthyism, and Liberal Anti-Communism. *US History II (American Yawp)*. URL: <https://courses.lumenlearning.com/suny-ushistory2ay/chapter/the-cold-war-red-scare-mccarthyism-and-liberal-anti-communism-2/> (дата звернення: 29.04.2025)
39. Maryland State Archives. The Alger Hiss Story. URL: https://msa.maryland.gov/megafile/msa/speccol/sc5300/sc5339/000030/00000/000010/restricted/hiss%20nyu/homepages.nyu.edu/_th15/gaps.html (дата звернення: 10.03.2025)
40. Miller Center. McCarthyism and the Red Scare. URL: <https://millercenter.org/the-presidency/educational-resources/age-of-eisenhower/mccarthyism-red-scare> (дата звернення: 30.04.2025)
41. Nicholas S. Propaganda, Cold War and the Advent of the Television Age. Manchester Hive. URL:

<https://www.manchesterhive.com/display/9781847790927/9781847790927.00034.pdf> (дата звернення: 04.04.2025)

42. Nieman Reports. President Harry Truman Enlisted Journalists in the Cold War. URL: <https://niemanreports.org/president-harry-truman-enlisted-journalists-in-the-cold-war/> (дата звернення: 24.02.2025)
43. Owen, Chandler. Negroes and the War / United States Office of War Information. 1942. *National Museum of African American History and Culture*. URL: https://nmaahc.si.edu/object/nmaahc_2012.55a-jj (дата звернення: 13.02.2025)
44. Oxford Research Encyclopedias. Propaganda in the History of US Foreign Relations. *American History*. URL: <https://oxfordre.com/americanhistory/americanhistory/abstract/10.1093/acrefore/9780199329175.001.0001/acrefore-9780199329175-e-400> (дата звернення 13.02.2025)
45. ProQuest. Information control and propaganda: records of the office of war information. URL: <https://pq-static-content.proquest.com/collateral/media2/documents/3445.pdf> (дата звернення: 07.02.2025)
46. RACE Tennessee. A War of Words: America's Domestic and Foreign Propaganda Efforts in World War II. *University of Tennessee Honors Thesis Projects*. URL: https://trace.tennessee.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1474&context=utk_cha_nhonoproj (дата звернення: 09.02.2025)
47. ResearchGate. A Brief Overview of American Advertising and Posters during World War II. URL: https://www.researchgate.net/publication/322235034_A_Brief_Overview_of_American_Advertising_and_Posters_during_World_War_II (дата звернення: 09.02.2025)
48. ResearchGate. "In Terms of Peoples Rather Than Nations": World War II Propaganda and Conceptions of U.S. Foreign Policy. URL:

<https://www.researchgate.net/publication/285172686> In Terms of Peoples Rather Than Nations World War II Propaganda and Conceptions of US Foreign Policy (дата звернення: 15.02.2025)

49. Schlesinger A. Jr. Origins of the Cold War. *Foreign Affairs*. 1967. Vol. 46, No. 1 (Oct.). P. 22–52.
50. Senate.gov. "Communists in Government Service," McCarthy Says. URL: <https://www.senate.gov/about/powers-procedures/investigations/mccarthy-hearings/communists-in-government-service.htm> (дата звернення: 02.05.2025)
51. Shcherbenok A. Cold War Cinema in the Soviet Union and the United States. Miami University, 2007. P. 4.
52. Taylor & Francis Online / ResearchGate. *The Smith-Mundt Act of 1948. Peace Review*. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10402659808426214> (дата звернення: 15.02.2025)
53. Truman Library. Harry S. Truman Papers Staff Member and Office Files: Psychological Strategy Board Files. URL: <https://www.trumanlibrary.gov/library/truman-papers/harry-s-truman-papers-staff-member-and-office-files-psychological-strategy> (дата звернення: 25.02.2025)
54. Truman Library. Harry Truman and the Truman Doctrine. URL: <https://www.trumanlibrary.gov/education/lesson-plans/harry-truman-and-the-truman-doctrine> (дата звернення: 24.04.2025)
55. U.S. Department of State, Office of the Historian. *The Truman Doctrine, 1947. Milestones in the History of U.S. Foreign Relations*. URL: <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/truman-doctrine> (дата звернення: 24.04.2025)
56. University of Washington Library Guides. Cinema Studies: Red Scare Filmography. URL: <https://guides.lib.uw.edu/c.php?g=341346&p=2303736> (дата звернення 04.04.2025)

57. Truman Library. Harry Truman and the Truman Doctrine. URL: <https://www.trumanlibrary.gov/education/lesson-plans/harry-truman-and-the-truman-doctrine> (дата звернення: 24.04.2025)
58. U.S. Department of State, Office of the Historian. *The Truman Doctrine, 1947. Milestones in the History of U.S. Foreign Relations*. URL: <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/truman-doctrine> (дата звернення: 24.04.2025)
59. University of Washington Library Guides. Cinema Studies: Red Scare Filmography. URL: <https://guides.lib.uw.edu/c.php?g=341346&p=2303736> (дата звернення 04.04.2025)

ДОДАТКИ

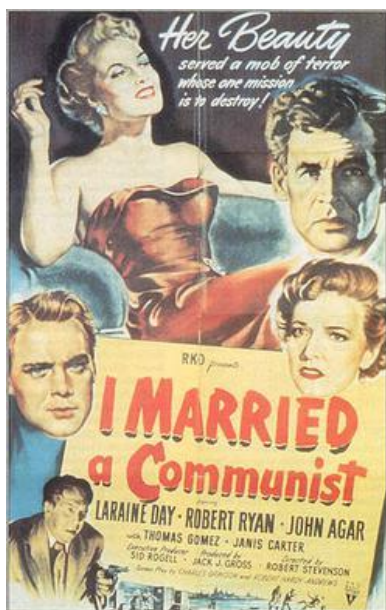

Фото 1. Постер до фільму I Married a Communist

Фото 2. Постер до фільму Invasion, U.S.A.

Фото 3. Постер до фільму I Was a Communist for the FBI

Фото 4. Постер до фільму The Red Menace

Фото 5. Заставка до мультфільму Make Mine Freedom

Фото 6. Листівка AMERICANS.... DON'T PATRONIZE REDS!!!!

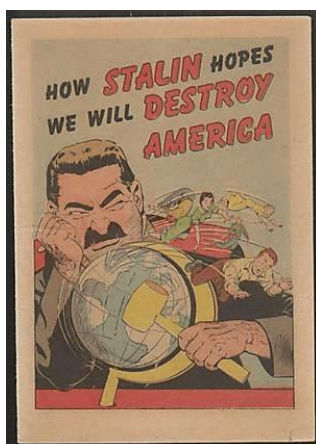

Фото 7. Обкладинка коміксу HOW STALIN HOPES WE WILL DESTROY AMERICA

Фото 8. Обкладинка коміксу Is This Tomorrow: America Under Communism!

Фото 9. Плакат LOOK BEHIND THE MASK! COMMUNISM IS DEATH

РЕЗЮМЕ

До дипломної роботи з теми:

“Образи Радянського Союзу в пропаганді США за правління Гаррі Трумена”

студента історичного факультету

Онищенко Ігоря Романовича

У дипломній роботі здійснено комплексний аналіз процесу формування та функціонування образів Радянського Союзу, комунізму та «ворога» в американській пропаганді періоду президентства Гаррі Трумена (1945–1953 рр.). Розглянуто, як ця пропаганда, використовуючи різні медіаканали, конструювала негативний образ СРСР, паралельно утверджуючи ідеалізований образ США та американських цінностей. Виконання поставленого завдання базувалося на дослідженні історичного контексту початку холодної війни, аналізі зовнішньополітичної доктрини США, зокрема стратегії стримування комунізму, та ролі інформаційних інституцій. Було проаналізовано теоретичні засади пропаганди як інструменту холодної війни, зокрема механізми дихотомії «свій-чужий», емоційного впливу на громадську думку та використання масової культури (кіно, коміксів, мультфільмів, плакатів) для поширення ідеологічних наративів.

У ході дослідження було встановлено, що американська пропаганда часів Трумена системно формувала образ СРСР як тоталітарної, агресивної та атеїстичної держави, що загрожує «вільному світу». Цей процес відбувався через створення стереотипів, використання емоційно заряджених візуальних символів, гасел та ідеологічних маркерів у популярній культурі. Робота демонструє, як пропагандистські кампанії сприяли легітимації зовнішньої та внутрішньої політики США, включаючи Доктрину Трумена, План Маршалла, створення НАТО та політику «полювання на відьом», а також формуванню антикомуністичних настроїв та суспільної єдності. У підсумку, дослідження

підтверджує, що створені пропагандою образи мали довготривалий вплив на суспільну свідомість та міжнародні відносини, а розуміння механізмів їх конструювання залишається актуальним в умовах сучасних інформаційних протистоянь.

Ключові слова: холодна війна, пропаганда, США, СРСР, Гаррі Трумен, образ ворога, ідеологія, масова культура, кінематограф, комікси, плакати, політика стримування.

SUMMARY

to the thesis on the topic:

“Representations of the Soviet Union in U.S. Propaganda during the Harry Truman Administration”

by Ihor Romanovych Onyshchenko

student of the Faculty of History

This thesis provides a comprehensive analysis of the formation and functioning of the representations of the Soviet Union, communism, and the "enemy" in American propaganda during the presidency of Harry Truman (1945–1953). It examines how this propaganda, utilizing various media channels, constructed a negative image of the USSR while simultaneously promoting an idealized image of the USA and American values. The study was based on researching the historical context of the Cold War's onset, analyzing the U.S. foreign policy doctrine, particularly the strategy of communism containment, and the role of information institutions. The theoretical foundations of propaganda as a Cold War tool were analyzed, including the mechanisms of the "us vs. them" dichotomy, emotional influence on public opinion, and the use of mass culture (cinema, comics, cartoons, posters) to disseminate ideological narratives.

The research established that American propaganda during the Truman era systematically formed the image of the USSR as a totalitarian, aggressive, and

atheistic state threatening the "free world." This process occurred through the creation of stereotypes, the use of emotionally charged visual symbols, slogans, and ideological markers in popular culture. The work demonstrates how propaganda campaigns contributed to the legitimization of U.S. foreign and domestic policies, including the Truman Doctrine, the Marshall Plan, the creation of NATO, and the "witch hunt" policy, as well as the formation of anti-communist sentiments and social unity. In conclusion, the research confirms that the images created by propaganda had a long-lasting impact on public consciousness and international relations, and understanding the mechanisms of their construction remains relevant in the context of modern information warfare.

Keywords: Cold War, propaganda, USA, USSR, Harry Truman, enemy image, ideology, mass culture, cinematography, comics, posters, containment policy.